
Defne
ve Göbekli Tepe'nin Sırrı:
Tarihi Yeniden Yazan Taşlar

Bölüm genel bakışı

Bu kitapta neler öğreneceğinize hızlı bir bakış.

1. Taşların önündeki büyük soru . . . 3
2. Binlerce yılı nasıl ölçeriz? . . . 8
3. Toprağın içindeki düzen . . . 13
4. T biçimli taşların dili . . . 18
5. Hayvanlar, işaretler ve anlam arayışı . . . 23
6. Avcı-toplayıcı olmak ne demek? . . . 28
7. Bir tohumdan tarıma . . . 33
8. Büyük bir taşı ayağa kaldırmak . . . 38
9. Burası nasıl bir yerdi? . . . 43
10. Göbekli Tepe yalnız değil . . . 48
11. İnsanlar arasındaki görünmez yollar . . . 53
12. Bilim bir iddiayı nasıl sınar? . . . 58
13. Geçmişi korumak kimin işi? . . . 63
14. Artık soruyu sen kuruyorsun . . . 68
15. Kaynak kaydı ve kendi araştırma yolun . . . 73

Defne

Taşların önündeki büyük soru

Taşların önündeki büyük soru

İlk bakışta ne görüyorsun?

Bir taşın önünde durduğunu düşün. Üst kısmı yana doğru uzanıyor; gövdesi uzun ve düz. İlk bakışta büyük bir T harfine benziyor. Fakat bu, üzerine yazı yazılmış bir levha değil. Göbekli Tepe'deki dikilitaşlardan biri. Türkiye'deki bu arkeolojik alan, erken Neolitik dönemin büyük yapıları ve kabartmalarıyla tanınır. [1]

Şimdi acele etmeden bak. Taşın yüzeyinde bir hayvan şekli, yan tarafında bir kol ya da aşağı doğru uzanan bir el seçebilirsin. Bunlar aynı tür bilgi vermez. Hayvanın biçimi doğrudan görülebilir; neden oraya işlendiği ise açıklama gerektirir. Kitap boyunca en önemli işin, gördüğün şeyle ona verdiğin anlamı birbirinden ayırmak olacak. [3]

Dikilitaş, dik duracak biçimde yerleştirilmiş büyük bir taştır. Göbekli Tepe'deki bazı dikilitaşlar, taş duvarlarla çevrili yapılarda bulunur. Daha büyük örnekler kimi yapıların merkezinde karşılıklı durur. Bu düzen, tek tek taşların değil, taşlar arasındaki ilişkinin de araştırılması gerektiğini gösterir. [1][3]

Bir fotoğrafta yalnızca etkileyici bir taş görebilirsin. Arkeolog ise taşın tabanına, yanındaki duvara, üzerindeki izlere ve çevresindeki toprağa da bakar. Çünkü taş, yerinden koparılmış

bir nesne değil, daha geniş bir düzenin parçasıdır. İlk dersin şu: Bir buluntuyu anlamak için onun çevresini de okumak gerekir. [10]

Neden bu kadar şaşırtıcı?

Göbekli Tepe'nin bilinen erken yapıları, yaklaşık olarak MÖ onuncu binyıla uzanır. Alanın önemli kullanım evreleri MÖ 9600 ile 8200 arasına yerleştirilir. Bu tarihler, günümüzdeki takvim diliyle kabaca on bir bin yılı aşan bir geçmiş anlamına gelir. Ancak bütün yapılar aynı gün yapılmış gibi düşünülmemelidir. [1]

Bu kadar erken bir dönemde büyük taş yapıların yapılmış olması, geçmişe ilişkin kolay bir sıralamayı sorgulamamıza yardım etti. Önce tarım, sonra yerleşik yaşam, daha sonra büyük ortak yapılar: Böyle düzgün bir sıra her yerde işlemez. İnsan toplulukları farklı yerlerde farklı hızlarla ve iç içe geçen değişimler yaşadı. [1][8]

Yine de bir yanlış sonucu hemen eleyelim: Göbekli Tepe, tarımın dünyada bir anda ve tek bir yerde başladığını kanıtlamaz. Erken bitki yetiştirme, yabani kaynakları kullanma ve evcilleştirme süreçleri geniş bir coğrafyada uzun süre birbirine karıştı. Büyük taşlar, bu karmaşık sürecin yalnızca çok dikkat çekici bir bölümüdür. [8][13]

Bir ders kitabını güncellemek, önceki bütün bilgileri çöpe atmak değildir. Yeni bir buluntu, eski açıklamanın hangi kısmının sağlam, hangi kısmının eksik olduğunu gösterir. Göbekli Tepe'nin değeri de burada: İnsanların birlikte yaşama ve büyük işler yapma kapasitesini daha erken dönemler için yeniden

düşünmeye çağırır. [1][6]

Sır ile soru aynı şey değildir

Kitabın başlığındaki sır, gizli bir kapının ardındaki tek cevap değildir. Buradaki sır, henüz tam çözülemeyen bir sorular ağıdır. Bu yapılar nasıl kullanıldı? İnsanlar neden hayvanları taşa işledi? Hangi işler birlikte yapıldı? Bu soruların bazılarına güçlü kanıtlarla yaklaşılır; bazıları açık kalır. [2][3]

Bilimsel bir açıklama, yalnızca kulağa güzel geldiği için kabul edilmez. Taşın ölçüsü, buluntunun yeri, bitki kalıntıları ve tarihleme sonuçlarıyla uyumlu olmalıdır. Bir açıklama yeni verilerle değişebiliyorsa bu bir kusur değildir. Tam tersine, açıklamanın gerçek dünyayla ilişki kurabildiğini gösterir. [10]

Burada bir arkeolog akrabanla yaşanmış bir macerayı izlemeyeceksin. Kazıdaki kişileri senin hayatına yerleştirmek yerine, gerçek araştırma sorularını birlikte açacağız. Bazen bir fotoğrafı sorgular gibi düşünecek, bazen bir iddiayı sınayacaksın. Merakın hikâyeyi ilerletecek; fakat cevapların ölçüsü kanıt olacak.

Örneğin bir dikilitaşta eller görüyorsan, insanı andıran bir tasvir olduğu düşüncesi güçlenir. Fakat buradan doğrudan o kişinin adını, toplumsal görevini ya da bir tanrı olduğunu çıkaramazsın. Aynı nesne hakkında bir iddia güçlü, başka bir iddia zayıf olabilir. Kesinlik, nesnenin kendisine değil, tek tek sorulara bağlıdır. [3][6]

Bu kitabı nasıl okuyacaksın?

Her bölümde üç zihinsel kutu kullanabilirsin: gözlem, yorum ve açık soru. Gözlem kutusuna taşın biçimi gibi doğrudan kaydedilen özellikleri koy. Yorum kutusuna bu özellikleri açıklayan düşünceleri yerleştir. Açık soru kutusu ise henüz yeterli veri bulunmayan konular için dursun. Bu kutuların hiçbiri başarısızlık kutusu değildir.

Bir iddianın yanında [1] ya da [8] gibi işaretler göreceksin. Bunlar son bölümdeki kaynaklara götürür. Her işaret, ilgili cümlenin dayandığı araştırma ya da kurumsal bilgi için bir izdir. Kaynaklar aynı tür değildir: Bir kazı makalesi, bir miras kaydı ve bir yöntem kitabı farklı sorulara cevap verir.

Okurken bir cümleyi değiştirmeyi dene: Bu kesin böyledir yerine, eldeki kanıt şu açıklamayı destekliyor de. Bu küçük değişiklik seni daha çekingen yapmaz. Ne bildiğini daha açık söylemeni sağlar. Özellikle geçmişte yaşamış insanların düşüncelerini konuşurken, böyle dikkatli bir dil büyük bir fark yaratır.

Bu ilk bölümün sonucunu tek cümlede toplayabilirsin: Göbekli Tepe önemli olduğu için her iddia doğru değildir; önemli olduğu için iddiaları daha dikkatli sınamak gerekir. Artık büyük taşları yalnızca şaşırtıcı nesneler olarak değil, cevaplanabilir ve henüz açık soruların bir araya geldiği bir araştırma alanı olarak görebilirsin.

Binlerce yılı nasıl ölçeriz?

Binlerce yılı nasıl ölçeriz?

Takvimde geriye yürümek

Bir tarihin yanındaki MÖ, milattan önce anlamına gelir. MÖ 9600, MÖ 8200'den daha eskidir; çünkü başlangıç noktasından daha geridedir. Geriye doğru yürürken sayıların büyümesi bazen kafa karıştırır. İki tarihi aynı çizgi üzerinde düşünürsen, büyük sayının daha uzak geçmişi gösterdiğini kolayca fark edebilirsin.

Bu iki tarih arasındaki farkı bulmak için 9600'den 8200'ü çıkarırsın. Sonuç 1400 yıldır. Bu, alanın her köşesinin tam 1400 yıl boyunca aynı biçimde kullanıldığını söylemez. Yalnızca verilen tarih aralığının genişliğini gösterir. Bir dönemin sınırları ile belirli bir duvarın yapım zamanı farklı sorulardır. [1][10]

Göbekli Tepe için duyduğun yaklaşık on bir bin altı yüz yıllık gibi ifadeler, erken tarihin günümüze göre yuvarlanmış karşılıklarıdır. Bu sayılar, tek bir doğum günü gibi kesin değildir. Kazılan bölüm, ölçülen örnek ve kullanılan hesap değiştikçe daha dar ya da farklı tarih aralıkları elde edilebilir. [1][9]

Neolitik, tarihöncesinde yeni yaşam düzenlerinin geliştiği uzun bir döneme verilen addır. Yakın Doğu'da erken evrelerin bir kısmı çanak çömlek kullanılmadan yaşanmıştır. Bu yüzden araştırmalarda Çanak Çömleksiz Neolitik ifadesiyle karşılaşırsın. Dönem adı, insanların bilgisiz ya da tek tip olduğu anlamına gelmez. [8][10]

Taşın saati neden yok?

Bir dikilitaşın üstüne bakıp yapıldığı yılı okuyamazsın. Kireçtaşı, oluştuğu jeolojik dönem ile insanların onu işlediği tarih arasında çok büyük bir zaman farkı taşır. Arkeologların aradığı şey kayanın yaşı değil, insan etkinliğinin zamanıdır. Bu nedenle taşı çevreleyen güvenilir izler büyük önem kazanır. [10]

Organik kalıntılar bu işte yardımcı olur. Odun kömürü, uygun koşullarda korunmuş tohumlar ya da başka organik maddeler radyokarbon yöntemiyle incelenebilir. Canlılar çevreleriyle karbon alışverişi yapar; ölümden sonra bu alışveriş durur. Radyoaktif karbonun azalması, geçen zaman hakkında ölçülebilir bir ipucu sağlar. [9][10]

Fakat laboratuvarın verdiği ilk sonuç, doğrudan takvim yılı değildir. Atmosferdeki karbon oranı zaman içinde değişmiştir. Bu nedenle ölçüm, kalibrasyon denen bir işlemle takvim tarihine çevrilir. Sonuç çoğu kez bir aralıktır. Tek bir keskin sayı beklemek yerine, aralığın nasıl hesaplandığını sormak daha doğrudur. [9]

Bir örnek düşün: Bir yapının tabanıyla ilişkili kömür parçası erken bir tarih verdi. Bu, yapının o tarihle bağlantılı olabileceğini

gösterir. Ancak kömür daha eski bir ağaçtan gelmiş ya da başka bir yerden taşınmış olabilir. Örneğin yaşı ile yapı olayının yaşı aynı olmak zorunda değildir; bağlam burada devreye girer. [10]

Tek ölçüm neden yetmez?

İyi bir tarihleme çalışması, rastgele seçilmiş tek parçaya dayanmaz. Farklı yerlerden alınan örnekler, toprak katmanlarının sırası ve yapıların birbirleriyle ilişkileri birlikte değerlendirilir. Bir duvar başka bir duvarın üstüne yapılmışsa, bu ilişki takvim tarihi bilinmese bile göreli bir sıralama sunar. [10]

Göreli tarihleme, bir olayın diğerinden önce ya da sonra olduğunu belirler. Mutlak tarihleme adı verilen yöntemler ise bir takvim aralığına yaklaşır. Mutlak sözcüğü seni yanıltmasın: Ölçümlerin hata payı vardır. Arkeolojide kesinlik, çoğu zaman farklı yöntemlerin birbirini desteklemesiyle artar. [9][10]

Diyelim ki alt kattaki tabandan alınan üç örnek birbiriyle uyumlu, üstteki tabandan alınan örnekler daha genç. Bu düzen, alt evrenin önce geldiği düşüncesini güçlendirir. Fakat en üstte bulunan çok eski bir kömür, tek başına bütün sıralamayı bozmaz. Önce parçanın eski bir dolgudan taşınıp taşınmadığı araştırılır. [10]

Burada küçük bir ders var: Bir ölçüm şaşırtıcıysa onu görmezden gelme, fakat hemen bütün açıklamayı da değiştirip atma. Örneğin kaydı, korunma durumu ve başka ölçümler kontrol edilir. Bilim, ne yeni veriyi susturur ne de her sıra dışı sayının peşinden koşar. İkisi arasında dikkatli bir denetim kurar. [10]

Zamanı anlaşılır kılmak

Yüz yılı bir metrelik şerit olarak düşünürsen, bin yıl on metre eder. Göbekli Tepe'nin erken geçmişine uzanmak için böyle çok sayıda şeridi yan yana koyman gerekir. Bu yalnızca bir düşünme aracıdır; gerçek bir kazı ölçüsü değildir. Amacı, günlük takvimle derin geçmiş arasındaki farkı görünür kılmaktır.

Bir insan ömrü, bir yapının kullanım süresi ve bir dönemin uzunluğu aynı ölçekte değildir. Tek bir topluluk bir yapıyı onarabilir, sonraki kuşaklar farklı bir düzen kurabilir. Bu yüzden binlerce yıllık bir alanı tek bir donmuş sahne gibi anlatmak yanıltıcıdır. Göbekli Tepe de değişen yapılar ve kullanım evreleriyle okunur. [2][3]

Bir tarih duyduğunda artık dört soru sorabilirsin: Neye tarih veriliyor? Hangi yöntem kullanıldı? Sonuç bir sayı mı, bir aralık mı? Örnek bulunduğu olayla gerçekten ilişkili mi? Bu sorular hesap yapmak kadar önemlidir. Çünkü kusursuz bir çıkarma işlemi, yanlış seçilmiş bir örneği doğru kanıta dönüştüremez.

Bölümün sonunda zaman çizgin daha düzenli olmalı. MÖ tarihlerin yönünü biliyorsun; bir ölçümün neden aralık verdiğini anlıyorsun; taşın kendisiyle onu çevreleyen organik örneği ayırabiliyorsun. Artık çok eski denildiğinde yalnızca şaşırmak yerine, bu eskiliğin hangi adımlarla gösterildiğini araştırabilirsin.

Toprağın içindeki düzen

Toprağın içindeki düzen

Kazmak ile araştırmak arasındaki fark

Arkeoloji yalnızca eski eşyalar bulmak değildir. İnsanların geçmişte nasıl yaşadığını, maddi izleri inceleyerek araştırır. Bir kırık taş alet, bir duvar, bir tohum ya da boş kalmış bir çukur bilgi taşıyabilir. Değerli olan her zaman parlak nesne değildir; bazen en sıradan kalıntı, en önemli soruya cevap verir. [10]

Kazı, toprağı kaldırırken onun içindeki düzeni kaydetme işidir. Bir katman kaldırıldığında aynı biçimde yerine geri konamaz. Bu yüzden kazı, dikkatli yapılmazsa bilgi kaybına yol açar. Fotoğraflar, çizimler, ölçüler ve notlar yalnızca yardımcı işler değil, araştırmanın kalıcı hafızasıdır. [10]

Bir buluntunun tam olarak nerede olduğu, hangi katmanda bulunduğu ve çevresinde ne bulunduğu onun bağlamını oluşturur. Bağlamı bilinmeyen güzel bir taşın anlatabileceği şey sınırlıdır. Aynı taş, belirli bir taban üzerinde başka nesnelerle birlikte kaydedilmişse, geçmiş bir etkinliği anlamaya daha çok yardım eder. [10]

Bu nedenle izinsiz kazı yapmak ya da bir alandan hatıra diye parça almak araştırma değildir. Bir nesneyi yerinden çıkarmak, onun bağlantılarını da koparabilir. Türkiye'deki arkeolojik alanları düşünürken merakınla birlikte sorumluluğu da taşımalısın. Bilgiyi korumak, nesneyi korumak kadar önemlidir. [10][12]

Katmanlar her zaman düz değildir

Toprak katmanlarının incelenmesine stratigrafi denir. Genel olarak, bozulmamış bir birikimde alttaki katman üsttekinden önce oluşur. Ama gerçek alanlar kusursuz bir katlı pasta gibi değildir. İnsanlar çukur açar, duvar kurar, eski dolguyu taşır; doğa da toprağı hareket ettirebilir. [10]

Bir çukurun kenarını düşün. Üstten açılmış ve daha eski katmanları kesmiş olabilir. Çukurun içindeki nesne, yanındaki derinlikte duran başka bir nesneden daha genç çıkabilir. Demek ki yalnızca kaç santimetre aşağıda bulunduğuna bakmak yetmez. Birikimin hangi olayla oluştuğunu anlamak gerekir. [10]

Göbekli Tepe'de yapıların içindeki dolgular, duvarlar, tabanlar ve farklı kullanım evreleri birlikte incelenir. Bir dolgunun içindeki her nesne, o yapının son kullanım anına ait olmayabilir. Daha eski malzeme sonradan taşınmış olabilir. Alanın oluşum süreci, buluntuların yorumunda önemli bir araştırma konusudur. [2][3]

Küçük bir örneği çöz: Bir taş alet duvarın içine gömülü, başka bir alet duvarın önündeki tabanda duruyor. İlki inşaat malzemesine karışmış olabilir; ikincisi kullanım sırasında bırakılmış olabilir. İkisini tek bir etkinliğin kanıtı saymak için ek veri gerekir. Yakınlık, her zaman aynı olay anlamına gelmez. [10]

Küçük kalıntılar büyük sorular sorar

Kazıda toprağın bir kısmı elenebilir. Böylece gözle kolayca kaçabilecek küçük kemikler, taş parçaları ve başka kalıntılar ayrılır. Bitki kalıntılarını bulmak için suyla ayırma yöntemleri de kullanılır. Bu işlemler, yalnızca büyük dikilitaşlara bakıldığında görünmeyen günlük yaşam verilerini ortaya çıkarabilir. [5][10]

Suyla ayırmada, uygun koşullarda hafif kömürleşmiş bitki kalıntıları daha ağır malzemeden ayrılabilir. Bu yönteme flotasyon denir. Bütün tohumlar korunmaz ve her örnek aynı verimi vermez. Yine de iyi kaydedilmiş küçük bir bitki kalıntısı, yiyecek kullanımı ya da çevre hakkında önemli bir başlangıç sunar. [10]

Hayvan kemiklerini inceleyen araştırmacılar, türleri ve bazen yaş ya da kesim izlerini belirleyebilir. Taş alet uzmanları üretim biçimini ve kullanım izlerini araştırır. Mimariyi inceleyenler duvarların nasıl birleştiğine bakar. Kazı bu yüzden tek kişinin her şeyi bildiği bir iş değil, farklı uzmanlıkların ortak çalışmasıdır. [10]

Bir fırça görüntüsü arkeolojinin simgesi olabilir, ama işin tamamını anlatmaz. Numune almak, çizim yapmak, bilgisayarda verileri düzenlemek ve laboratuvarda inceleme yapmak da araştırmanın parçalarıdır. Hatta bazı sorular için hiç yeni kazı açmadan, daha önce toplanmış malzemeyi yeniden incelemek yeterli olabilir. [10]

Kayıt, hatayı görünür kılar

Bir buluntuya yanlış katman numarası yazıldığını düşün. Nesne doğru tanımlansa bile yanlış tarih ya da kullanım yorumuna bağlanabilir. Bu yüzden kayıtlar karşılaştırılır, fotoğraflar kontrol edilir ve kuşkulu durumlar açıkça belirtilir. Küçük bir yazım hatası, büyük bir geçmiş hikâyesine dönüşmeden yakalanmalıdır. [10]

Sen de bir masa üstü alıştırması yapabilirsin. Birkaç sıradan nesneyi yerleştir, konumlarını çiz ve birini kaldır. Sonra yalnızca çizime bakarak ilk düzeni tarif etmeye çalış. Bu bir kazı değildir; kayıt fikrini anlamak için güvenli bir modeldir. Eksik bir çizginin hangi bilgiyi kaybettirdiğini hemen fark edersin.

İyi araştırmacı hiç hata yapmayan kişi değil, hatanın bulunabileceği bir düzen kuran kişidir. Açık kayıt, başkasının aynı yorumu denetlemesine izin verir. Bu bazen ilk açıklamanın düzeltilmesini gerektirir. Böyle bir düzeltme, emeğin boşa gitmesi değil, araştırmanın daha sağlam hâle gelmesidir. [10]

Bölümün kısa sonucu şu: Toprak, içinde eşya saklayan bir kutu değildir; geçmiş olayların birbirine eklenmiş kaydıdır. Kazı yaparken bu kayıt hem okunur hem değişir. Artık bir buluntunun ne olduğunun yanında nereden, hangi ilişki içinden ve nasıl kaydedilerek geldiğini sormayı da biliyorsun.

T biçimli taşların dili

T biçimli taşların dili

Biçimi dikkatle okumak

T biçimli dikilitaşın üstteki yatay bölümü ile aşağı uzanan gövdesi, sade ama güçlü bir biçim oluşturur. Bu şekil, bugünkü alfabenin bir harfi olarak yapılmış değildir. T demek, modern gözümüzün kullandığı kısa bir betimlemedir. Betimleme işimizi kolaylaştırır; fakat eski insanların nesneyi nasıl adlandırdığını söylemez. [3]

Göbekli Tepe'deki bütün dikilitaşlar aynı büyüklükte değildir. Bazı büyük yapıların merkezinde daha uzun iki taş, çevresinde ise daha küçük taşlar bulunur. Örneğin D yapısının merkezî dikilitaşları yaklaşık beş buçuk metreye ulaşır. Bu ölçü, tek bir örneğe ilişkindir; alandaki her taşın boyu değildir. [3]

Ölçülerin önemi yalnızca hayranlık uyandırmak değildir. Bir taşın boyu, kalınlığı ve yerleştiği oyuk, yapının nasıl kurulduğunu anlamaya yardım eder. Dikilitaşın çevredeki duvarla ilişkisi de kaydedilir. Böylece taş, tek başına yükselen bir anıt olarak değil, mimari bir düzenin taşıyıcısı olarak incelenir. [3][10]

Bir fotoğrafta perspektif boyları yanıltabilir. Kameraya yakın küçük bir taş, uzaktaki büyük taştan uzun görünebilir. Bu yüzden araştırmacılar fotoğrafla birlikte ölçüm kullanır. Sen de bir görseli incelerken şu soruyu sor: Gördüğüm büyüklük gerçek ölçü mü, yoksa bakış açısının etkisi mi? [10]

İnsan biçimine yaklaşmak

Bazı dikilitaşlarda yanlardan aşağı uzanan kollar ve ön tarafta birleşen eller gösterilmiştir. Bu ayrıntılar, T biçiminin insanı andıran bir figür olarak yorumlanmasını destekler. Yatay üst bölüm baş, uzun bölüm gövde gibi düşünülebilir. Ancak bu bir portre fotoğrafı değildir; yüz ayrıntıları çoğu örnekte verilmez. [3]

Merkezî dikilitaşların bazılarında kemer ve giysiyle ilişkilendirilen ayrıntılar da bulunur. Böyle izler, heykelsi anlatımın yalnızca taşın dış biçiminden oluşmadığını gösterir. Küçük bir kabartma, genel yorumda büyük rol oynayabilir. Kollar, eller ve gövde üzerindeki işaretler birlikte değerlendirilir. [3]

İnsanbiçimli sözcüğü, bir nesnenin insana benzeyen özellikler taşıdığını anlatır. Bu sözcük, nesnenin mutlaka belirli bir kişiyi gösterdiği anlamına gelmez. Bir atayı, anlatıdaki bir varlığı ya da başka bir kimliği temsil etmiş olabilir. Bu seçeneklerin hepsi aynı derecede kanıtlanmış değildir. [3][6]

Bir çıkarım merdiveni kur: Önce kolların ve ellerin biçimini kaydet. Sonra insanbiçimli yorumunu değerlendir. En üst basamakta kimliği sor. İlk iki basamak için somut ayrıntılar vardır; son basamakta bilgi çok daha sınırlıdır. Merdivenin

üstüne çıkmak için, alttaki basamağın sağlamlığı tek başına yeterli olmaz. [3]

Taşlar arasındaki ilişkiler

Bir yapının merkezindeki iki dikilitaşın çevredeki taşlardan farklı olması, düzenin bilinçli kurulduğunu düşündürür. Merkez, çevre, karşılıklı duruş ve giriş gibi ilişkiler araştırılır. Fakat farklı boyları hemen bir yönetici ve hizmetkârlar sırası olarak çevirmek doğru değildir. Mimari fark, belirli bir toplum düzenini tek başına kanıtlamaz. [3][6]

Daireye ya da oval biçime yaklaşan yapı planları, insanların alanı nasıl düzenlediğini gösterir. Duvarların içine yerleştirilmiş dikilitaşlar ve kimi oturma yüzeyleri, kullanım sorularını çoğaltır. Kimlerin orada bulunduğu, ne kadar süre kaldığı ve hangi etkinlikleri yaptığı için başka tür veriler de gerekir. [1][6]

Yapılar zaman içinde onarılmış ya da değiştirilmiş olabilir. İlk inşa planı ile kazıda görülen son düzen aynı olmayabilir. Bir duvarın eklenmesi, taşın konumunun değişmesi ya da tabanın yenilenmesi araştırmacıların takip ettiği izlerdir. Bu yüzden plan çizimi de yalnızca şekil değil, bir zaman hikâyesidir. [2][10]

Çözümlü bir örnek düşün: İki taşın yüzleri birbirine dönük olsun. Gözlem, yönlerinin karşılıklı olduğudur. Bir törenin iki tarafını temsil ettikleri düşüncesi yorumdur. Törende söylenen sözleri bilmek ise elimizde yazılı kayıt yokken mümkün değildir. Yön bilgisini, bilinmeyen bir konuşmanın kanıtı gibi kullanmamalısın. [3][10]

Eksik ayrıntıyla yaşamak

Aşınmış bir yüzeyde görülen çizginin kol mu, çatlak mı olduğunu belirlemek bazen zor olabilir. Işık farklı yönlerden verilir, yakın görüntüler alınır ve yüzey dikkatle incelenir. Araştırmacıların çizimleri de yeni gözlemlerle düzelebilir. Taşı okumak, bir resimdeki şekli hemen adlandırmaktan daha sabırlı bir iştir. [10]

Bir rekonstrüksiyon, geçmişteki görünümü canlandırmayı amaçlayan öneridir. Eksik duvar ya da çatı bu tür çizimlerde tamamlanabilir. Ama tamamlanan bölüm her zaman doğrudan bulunmuş değildir. Bir görselde hangi parçanın kazı verisi, hangi parçanın öneri olduğunu ayırt etmek, metni okumak kadar önemlidir. [6][10]

Sen bir dikilitaş çizimi hazırlasan, kesin gördüğün ayrıntıları düz çizgiyle, eksik olduğunu düşündüklerini ise ayrı bir notla belirtebilirsin. Bu, eski taşı yeniden tasarlamak değil, bilginin sınırını göstermek olur. Güzel bir çizim ile güvenilir bir çizim bazen ayrılır; en iyisi ikisinin birlikte çalışmasıdır.

Bu bölümde taşların sessiz olmadığını, fakat konuşmalarının bizim cümlelerimizle aynı olmadığını gördün. Biçim, ölçü, kabartma ve yerleşim veri sunar. Kimlik ve anlam ise dikkatli yorum ister. Artık bir T biçimli dikilitaşa bakarken yalnızca harf benzeri dış çizgiyi değil, farklı güçteki kanıt katlarını da görebilirsin.

Hayvanlar, işaretler ve anlam arayışı

Hayvanlar, işaretler ve anlam arayışı

Taşın üzerindeki canlılar

Göbekli Tepe'nin kabartmalarında tilkiler, yılanlar, yaban domuzları ve çeşitli kuşlar gibi hayvanlar görülür. Bu çeşitlilik, alanın görsel dünyasında hayvanların önemli yer tuttuğunu gösterir. Fakat bir şeklin varlığı ile onun anlamı aynı bilgi değildir. Önce hangi ayrıntıların gerçekten görüldüğünü kaydetmek gerekir. [3]

Bir tilkiyi tanımak için gövde, kuyruk, bacak ve baş biçimi birlikte incelenir. Bazı figürler daha açık seçilirken bazıları aşınma ya da üslup nedeniyle tartışmalı kalabilir. Kuşun kesin türünü söylemek, yalnızca kuş olduğunu söylemekten daha güç olabilir. Tanımlamanın ayrıntısı arttıkça gereken kanıt da artar. [3][10]

Kabartma, bir yüzeyden yükselen biçimlerle yapılan tasvirdir. Taş ustası çevredeki malzemeyi kaldırarak figürü belirginleştirebilir. Bazı örneklerde biçim yüzeye çok yakın, bazılarında daha yüksek görünür. Bu farklar üretim tekniği, emek ve görsel etki açısından araştırılabilir. [3]

Hayvanı gerçek hayattaki görünüşüyle bire bir karşılaştırmak tek yol değildir. Başın büyütülmesi ya da gövdenin uzatılması bilinçli bir anlatım tercihi olabilir. Bir tasvirin fotoğraf gibi olmaması, onu

yapan kişinin hayvanı tanımadığı anlamına gelmez. Sanatın amacı, yalnızca dış görünüşü kopyalamak olmayabilir. [3][10]

Yemek listesi mi, düşünce dünyası mı?

Taşlarda görülen hayvanlarla kazıda bulunan hayvan kemikleri ayrı veri gruplarıdır. Birincisi görsel seçimleri, ikincisi ise başka şeylerin yanında hayvan kullanımını araştırmaya yardım eder. İkisinin dağılımı karşılaştırılabilir. Ama her kabartmayı yenmiş bir hayvanın resmi saymak için yeterli neden yoktur. [3][4]

Örneğin bir hayvan kabartmalarda sık, yiyecek kalıntılarında seyrek görünüyorsa bu dikkat çekici bir farktır. Hayvanın düşünce dünyasında özel bir yeri olabilir. Yine de tek açıklama bu değildir: Korunma, örnekleme ve tasvirin tanımlanması da sonucu etkileyebilir. İki veri grubunu karşılaştırırken bu sorunlar denetlenir. [10]

Hayvanlar bir topluluğun anlatılarında, ilişkilerinde ya da törenlerinde rol almış olabilir. Göbekli Tepe'nin tasvirleri bu tür yorumlara yol açar. Fakat elimizde figürlerin anlamını açıklayan o döneme ait yazılı metinler yoktur. Bu yüzden belirli bir hikâyeyi, sanki taşın yanında sözlüğü bulunmuş gibi aktaramayız. [3][6]

Bugün bir kuş figürü özgürlük çağrıştırabilir; başka bir yerde aynı kuş farklı anlam taşıyabilir. Bu küçük örnek, kendi çağrışımını eski insanlara doğrudan yüklememen gerektiğini gösterir. Bir şeklin sende uyandırdığı duygu ilginçtir, ama geçmişteki anlamının kanıtı değildir. Yorum burada dikkatli bir fren ister. [10]

Tekrarlanan şekiller ne anlatır?

Benzer hayvanların farklı taşlarda görülmesi araştırmacılar için önemlidir. Tekrar, ortak bir görsel geleneğin varlığını düşündürebilir. Şekillerin yan yana geliş biçimleri de incelenir. Ancak tekrarın görülmesi, hemen belirli bir dilin ya da herkesçe bilinen bir kodun çözüldüğü anlamına gelmez. [3]

Bir şekle sembol demek, onun kendi görünüşünün ötesinde bir şeyi temsil edebileceğini düşünmektir. Fakat temsil edilen şeyi bilmek ayrı bir sorudur. Bir işaretin önemli görünmesiyle anlamının okunabilmesi arasında fark vardır. Arkeolojide bu aralığı, hayal gücüyle sessizce doldurmak yerine açık bırakmak gerekir. [10]

Göbekli Tepe'deki tasvirleri modern anlamda okunabilir yazı saymak için yeterli kanıt yoktur. Yazı, dilin belirli biçimde kaydedilmesiyle ilişkilidir; her resim ya da işaret yazı değildir. Taşlarda düzen ve tekrar bulunabilir, fakat buradan sesleri ve cümleleri çıkarabildiğimiz sonucuna geçemeyiz. [3][10]

Çözümlü örneğin şu olsun: Bir taşta üç benzer hayvan var. Üç hayvanın gösterildiği gözlemdir. Üç ailenin işareti oldukları düşüncesi bir varsayımdır. Varsayımı güçlendirmek için başka bağlamlarda tutarlı eşleşmeler aranır. Sayının kendisi, ailelerin varlığını ya da bu işareti kullandığını tek başına göstermez. [10]

İyi bir görsel okuma yapmak

Bir tasviri incelerken önce yorum içermeyen bir betimleme yazabilirsin: Uzun kuyruklu, dört bacaklı bir figür gibi. Ardından tanımlamayı ve güven düzeyini ekle. Son olarak anlam önerilerini ayır. Bu sıra, ilk tahmininin sonraki bütün ayrıntıları kendi lehine eğmesini önlemeye yardım eder.

Farklı ışık ve açıyla çekilmiş fotoğrafları karşılaştırmak da önemlidir. Bir gölge, gerçekte olmayan bir çizgiyi belirgin gösterebilir; düz ışık ise sığ kabartmayı saklayabilir. Ölçülü çizimler ve yüzey modelleri, fotoğrafın sınırlılıklarını azaltır. Görmek, bazen bakış koşullarını değiştirmeyi gerektirir. [10]

Hoşuna giden bir açıklamayı sınamak biraz zor gelebilir. Çünkü iyi bir hikâyeye bağlanmak kolaydır. Fakat kendi açıklamana karşı en güçlü itirazı yazmayı denersen, merakın daha keskinleşir. Bir yorum sınamadan sonra ayakta kalıyorsa ona duyduğun güven daha anlamlı olur; kalmıyorsa yeni soru kazanırsın.

Bu bölümün sonucu bir hayvan sözlüğü değil, bir okuma yöntemi. Figürü tanıdın, üretim tekniğini düşündün ve anlamın neden daha zor bir soru olduğunu gördün. Taşların üzerindeki canlılar geçmiş düşüncelere açılan pencereler olabilir. Ama pencere açılsa bile, içerideki bütün konuşmaların sesini duyduğumuzu varsaymamalıyız.

Avcı-toplayıcı olmak ne demek?

Avcı-toplayıcı olmak ne demek?

Bir adın sakladığı çeşitlilik

Avcı-toplayıcı, yiyeceğinin önemli bölümünü yabani hayvanlardan ve kendiliğinden yetişen bitkilerden sağlayan topluluklar için kullanılan bir addır. Bu tanım, insanların yalnızca av peşinde koştuğu anlamına gelmez. Bitkileri tanımak, mevsimleri izlemek, yiyecek işlemek ve malzemeleri kullanmak da yaşamın parçalarıdır. [8][10]

Toplayıcılık, rastgele yerde bulunan bir şeyi yemek değildir. Hangi bitkinin hangi mevsimde olgunlaştığını, hangi kısmının kullanılabileceğini ve nasıl işleneceğini bilmek gerekir. Aynı biçimde avcılık da hayvan davranışı, arazi ve araç yapımı bilgisi ister. Bu bilgi birikimi, uzun süreli öğrenme ve deneyimle oluşur. [8][13]

Bütün avcı-toplayıcı toplulukları aynı düzen içinde düşünmek yanlıştır. Bazıları yıl boyunca sık hareket ederken bazıları belirli yerlerde daha uzun kalabilir. Kaynakların bolluğu ve mevsimsel dağılımı bu kararları etkiler. Tarım yapılmıyor olması, hiçbir kalıcı yapı kurulamayacağı anlamına gelmez. [8][13]

Göbekli Tepe'deki hayvan kalıntıları ve erken dönem bağlamı, yabani kaynakların kullanımının önemini gösterir. Büyük yapıların varlığı, bu toplulukların örgütlenme kapasitesini düşünmemizi sağlar. Fakat tek bir etiketi kullanıp bütün günlük hayatı

tamamlanmış sayamayız. Beslenme, yerleşim ve toplumsal ilişkiler ayrı ayrı araştırılır. [1][4][5]

Mevsimin kurduğu takvim

Yabani tahıllar her gün aynı olgunlukta değildir. Bir kaynağı kullanmak için doğru zamanda doğru yerde olmak gerekebilir. Hayvanların hareketleri ve suyun bulunabilirliği de değişebilir. Böyle bir yaşamda takvim, yalnızca sayılarla değil, çevredeki tekrarları dikkatle izlemekle de kurulabilir. [8][13]

Mevsim bilgisi, bir topluluğun ne zaman bir araya gelebileceğini etkileyebilir. Eğer belirli bir dönemde yeterli yiyecek sağlanıyorsa, ortak işler için fırsat doğabilir. Bu, Göbekli Tepe'de bütün çalışmaların hangi ayda yapıldığını bildiğimiz anlamına gelmez. Genel bir olasılık ile alan için gösterilmiş tarih ayrı tutulmalıdır. [4][10]

Depolama da önemli bir sorudur. Yiyeceği daha sonra kullanmak, toplanan miktar ile hemen tüketilen miktarı birbirinden ayırır. Ancak arkeologların belirli bir depolama uygulamasını göstermek için kaplar, mekânlar ya da kalıntılar gibi uygun verilere ihtiyacı vardır. Mantıklı görünen bir ihtiyaç, uygulamanın doğrudan kanıtı değildir. [8][10]

Bir düşünme örneği kur: Bir grubun yiyecek kaynağı yalnızca kısa bir mevsimde bol olsun. Toplama ve işleme işini zamanlamak gerekir. Bu model, planlama ihtiyacını gösterir. Ama gerçek grubun üye sayısını, paylaşma kurallarını ya da kullandığı kabı söylemez. Modelin neyi açıkladığını, neyi açıklamadığını belirtmek önemlidir.

İşbirliğinin görünen ve görünmeyen yanı

Büyük taşları işlemek ve yerleştirmek, belirli ölçüde ortak emek gerektirir. Fakat bu emeğin nasıl örgütlendiği doğrudan taşın üzerinde yazmaz. Aile ilişkileri, gönüllü katılım, uzmanlık ya da farklı otorite biçimleri düşünülmüş olabilir. Bunları ayırt etmek için mimarinin ötesinde kanıt gerekir. [3][4][6]

Avcı-toplayıcı sözcüğünü ilkel sözcüğüyle eşitlemek, hem yanlış hem de açıklama bakımından yetersizdir. Bir topluluk modern makineler kullanmadan da ayrıntılı çevre bilgisi, beceri ve ortak kurallar geliştirebilir. Teknoloji türü, insanların düşünme kapasitesinin ölçüsü değildir. Göbekli Tepe bu ayrımı özellikle görünür kılar. [1][8]

Aynı zamanda geçmişi kusursuz bir dayanışma dünyası gibi romantikleştirmemelisin. Maddi izler, insanların her zaman eşit, barışçıl ya da mutlu olduğunu tek başına söylemez. İlişkilerde anlaşmazlıklar ve farklı çıkarlar bulunmuş olabilir. Ama bunların belirli biçimini kanıt olmadan sahneye koymak da doğru olmaz. [10]

Görevleri bugünkü cinsiyet beklentilerine göre dağıtmak başka bir tuzaktır. Bir taş alet bulundu diye onu yapanın ya da kullananın kimliğini otomatik olarak bilemeyiz. Yaş, beceri ve toplumsal görev için farklı veriler gerekir. Bilinmeyen alanları tanıdık kalıplarla doldurmak, geçmişi daha anlaşılır değil, daha dar yapar. [10][11]

Günlük yaşamı geri getirmek

Dikilitaşlar dikkati çeker, fakat taş yongaları ve öğütme araçları da yaşamın önemli parçalarıdır. Bir aletin yapılması, keskin kenarının yenilenmesi ve yiyeceğin işlenmesi tekrar eden işler olabilir. Bu tür izler, büyük yapıların arkasında günlük emek bulunduğunu hatırlatır. Anıt, gündelik hayatın dışında bir boşlukta doğmaz. [5][10]

Göbekli Tepe'nin yalnızca kısa süreli ziyaret edilen bir alan mı, yoksa farklı günlük etkinliklerle daha geniş biçimde kullanılan bir yer mi olduğu araştırmada tartışılmıştır. Yeni kazılar ve yeniden yorumlar bu resmi ayrıntılandırır. Bu nedenle tek işlevli eski bir anlatıyı değişmez gerçek gibi sunmak doğru değildir. [2][6]

Sen bir yaşam resmi kurarken kanıtın güçlü olduğu parçaları önce yerleştir: yabani kaynak kullanımı, taş işleme ve büyük mimari. Sonra bilinmeyen parçaları ayrı tut: herkesin günü, aile düzeni, konuşulan dil. Resim eksik kalabilir. Eksikliği görmek, yanlış ayrıntılarla tamamlamaktan daha öğreticidir.

Bu bölümün sonunda avcı-toplayıcı etiketinin bir yetenek sınırı olmadığını biliyorsun. İnsanlar çevreyi tanıyabilir, plan yapabilir ve ortak işler kurabilir. Ama bu geniş kapasiteyi kabul etmek, Göbekli Tepe'deki bütün sosyal ilişkileri çözmüş olduğumuz anlamına gelmez. Saygılı bir geçmiş okuması hem beceriyi hem belirsizliği tanır.

Bir tohumdan tarıma

Bir tohumdan tarıma

Kullanmak, yetiştirmek, evcilleştirmek

Yabani bir tahılı toplamak, onu yetiştirmekle aynı şey değildir. Bir bitkiyi uygun yere ekip bakımını yapmak da, bitkinin kalıtsal özelliklerinin değiştiğini tek başına göstermez. Tarımın başlangıcını anlamak için bu basamakları ayırmalısın. İnsan davranışındaki değişim ile bitkinin biyolojik değişimi birlikte, ama ayrı sorulardır. [8][13]

Evcilleştirme, insanlarla ilişkili süreçlerde bitki ya da hayvan topluluklarının kalıtsal özelliklerinin değişmesini anlatır. Tahıllarda tohumun doğal olarak kolayca dağılması gibi özellikler önem taşır. Araştırmacılar, kalıntılardaki biçim değişimlerini başka verilerle birleştirerek evcilleştirme sürecini anlamaya çalışır. [8][13]

Bu süreç tek bir kişinin bir sabah tarımı icat etmesi gibi düşünülmemelidir. Yabani bitki toplama, ekim, bakım ve seçim uzun süre iç içe geçmiş olabilir. Farklı topluluklar aynı bitkiyi farklı biçimde kullanabilir. Değişimin hızı ve yönü de her yerde aynı değildir. Basit başlangıç hikâyeleri bu çeşitliliği saklar. [8][13]

Göbekli Tepe'yi tarımdan binlerce yıl önce kurulmuş diye anlatırken dikkatli olmak gerekir. Alan, tarımın geliştiği geniş erken Neolitik dönüşümün içindedir. Yerleşim, yetiştirme ve evcilleştirme süreçlerinin tarihleri aynı değildir. Doğru soru,

tarım var mıydı yerine, hangi bitkiler hangi biçimde kullanılıyordu olabilir. [5][8]

Öğütme taşının anlattıkları

Göbekli Tepe'de çok sayıda öğütme aracı incelenmiştir. Bu araçların biçimleri ve kullanım yüzeyleri, bitkisel yiyeceklerin işlenmesine ilişkin önemli veri sağlar. Büyük dikilitaşların yanında görülen daha küçük taşlar böylece başka bir araştırma kapısı açar. Günlük emek, anıtsal mimarinin gölgesinde kaybolmaz. [5]

Bir tahıl tanesini öğütmek, onu daha küçük parçalara ayırır. Ancak öğütme taşı bulunması, belirli bir yemek tarifini doğrudan kanıtlamaz. Aynı araç farklı bitkileri ya da maddeleri işlemek için kullanılabilir. Kullanım izleri, deneyler ve kalıntı incelemeleri, hangi işlerin daha olası olduğunu değerlendirmeye yardım eder. [5][10]

Araştırmacılar bazı araçların yüzeylerini, bilinen malzemelerle yapılan deneylerde oluşan izlerle karşılaştırır. Benzerlikler, eski kullanım hakkında ipucu verebilir. Yine de deneyin koşulları ile geçmiş koşulları tam olarak aynı olmayabilir. Bu yüzden bir iz, tek başına kesin bir tarif ya da üretim miktarı olarak okunmaz. [5][10]

Örnek bir çıkarımı düzeltelim: Çok öğütme taşı var, demek ki bütün topluluk yalnızca ekmek yiyordu. İlk bölüm gözleme dayanabilir; ikinci bölüm fazladan sıçramadır. Araç sayısı, bitki işleme etkinliğinin önemini destekler. Beslenmenin bütünü için kemikler, bitki kalıntıları ve başka veriler de gerekir. [4][5]

Neden daha çok yiyecek üretildi?

Tarımın gelişmesini açıklamak için nüfus, çevre, toplumsal ilişkiler ve kaynak yönetimi gibi farklı etkenler tartışılır. Tek bir neden her yer için yeterli değildir. İklim ve bitki dağılımı fırsatlar ya da sınırlar yaratabilir; insanların seçimleri ve ortak düzenleri de süreci etkiler. Doğa ile toplum birlikte düşünülür. [8][13]

Ortak toplantılar ve büyük işlerin yiyecek ihtiyacı, tarımla ilişkilendirilen açıklamalardan biridir. Göbekli Tepe için toplu yeme ve törensel etkinlikler üzerine öneriler geliştirilmiştir. Ancak buradan din tarımı yarattı gibi tek yönlü ve kesin bir sonuca geçilemez. Karşılıklı etkileşim olasılığı daha dikkatli incelenmelidir. [4][8]

İki olayın birbirine yakın zamanda görülmesi, birinin diğerine tek başına neden olduğunu göstermez. Büyük yapılar ile yoğun yiyecek işleme birlikte bulunabilir. Bunun nedeni ortak işlerin yiyecek gerektirmesi, yiyecek bolluğunun ortak işleri kolaylaştırması ya da ikisini etkileyen başka koşullar olabilir. [4][13]

Bu ayrımın adı nedensellik sorunudur. Bir şeyin yanında başka bir şey bulunması başlangıç verisidir; neden-sonuç ilişkisi için ek açıklama gerekir. Sen de bir iddia duyduğunda şu soruyu kullanabilirsin: Bu iki gelişmenin yönünü hangi kanıt gösteriyor? Soru, etkileyici bir sloganı daha iyi bir araştırmaya dönüştürür.

Değişim her zaman kolaylık değildir

Yiyecek üretiminin artması, yaşamın bütün yönlerinin hemen kolaylaşması anlamına gelmez. Ekim, bakım, hasat ve işleme emek ister. Belirli kaynaklara daha çok bağımlı olmak, risklerin biçimini de değiştirebilir. Neolitik dönüşümü yalnızca büyük bir ilerleme merdiveni olarak anlatmak, kazançlarla yükleri birlikte görmeyi zorlaştırır. [8][11]

İnsan iskeletleri, korunmaları ve bağlamları uygunsa sağlık, beslenme ve bedensel etkinlik hakkında veri verebilir. Ancak tek bir kemik bütün toplumun yaşamını temsil etmez. Hastalık izleri, yaş dağılımı ve diğer bulgular dikkatle değerlendirilir. Geçmiş yaşamın zorluğunu ya da rahatlığını tek bir buluntuyla ölçemeyiz. [11]

Bir düşünme deneyi yap: Yiyecek üretimi arttı ama iş yükü de arttı. Başarıyı yalnızca toplam yiyecekle ölçersen olumlu, yalnızca çalışma süresiyle ölçersen farklı bir tablo görürsün. Gerçek topluluklar için ölçüler daha karmaşıktır. Bu örnek, tarihsel değişimin birden fazla sonucu olabileceğini fark ettirir.

Bölümün sonunda bir tohumun peşinden giderken üç ayrı değişimi gördün: kullanma biçimi, üretim davranışı ve kalıtsal özellikler. Göbekli Tepe, bu değişimlerin çevresindeki toplumsal yaşamı araştırmak için önemli bir alandır. Ama bütün tarım tarihini tek bir taş yapıya bağlamak yerine, geniş kanıt ağını izlemek gerekir.

Büyük bir taşı ayağa kaldırmak

Büyük bir taşı ayağa kaldırmak

İş, taş dikilmeden önce başlar

Bir dikilitaşın tamamlanmış hâlini görmek, yapım sürecinin sonuna bakmaktır. Önce uygun taş seçilmesi, biçimin planlanması ve malzemenin işlenmesi gerekir. Göbekli Tepe çevresindeki kireçtaşı yüzeylerinde taş çıkarma ve işleme izleri araştırılmıştır. Tamamlanmamış örnekler, bitmiş taşların sakladığı bazı üretim adımlarını görünür kılar. [3]

Kireçtaşı işlenebilir bir malzeme olsa da büyük bir blok biçimlendirmek kolay değildir. Çatlaklar, kalınlık ve taşın doğal yapısı sonucu etkileyebilir. Usta, yalnızca dış çizgiyi değil, parçanın dayanıklılığını da düşünmek zorundadır. Kırılan bir bölüm, çok emek verilmiş bir taslağın kullanılamamasına yol açabilir. [3][10]

Çakmaktaşından yapılmış araçlar erken Neolitik teknolojinin önemli parçalarıdır. Fakat bir araç türünü görmek, onun bütün işlerde aynı biçimde kullanıldığını göstermez. Vurma, yontma ve yüzey düzeltme gibi işlemler için izler ayrı ayrı incelenir. Üretimi anlamak, araç ile taş yüzeyini birlikte araştırmayı gerektirir. [3][10]

Tamamlanmamış bir taş, başarısızlık hikâyesi gibi görünebilir. Araştırma açısından ise çok değerli olabilir; çünkü henüz silinmemiş çalışma izleri taşır. Yine de neden bırakıldığını her

zaman bilemeyiz. Kırılma, plan değişikliği ya da başka bir durum olabilir. Sonucu görmek, nedeni otomatik olarak öğrenmek değildir. [10]

Ağırlık ve hareket

Büyük bir taşı hareket ettirmek için ağırlık, sürtünme ve zeminin eğimi önemlidir. Taşın tahmini kütlesi, ölçülerine ve malzemenin yoğunluğuna göre hesaplanabilir. Ama kırılmış ya da toprağa gömülü bir taşın bütün ölçülerini bilmek güç olabilir. Bu nedenle ağırlık tahminlerinin dayandığı varsayımlar açık olmalıdır. [10]

Kütle, taşın ne kadar madde içerdiğini; ağırlık ise yerçekiminin uyguladığı kuvveti anlatır. Günlük dilde ikisi sık sık karışır. Burada önemli olan, büyük taşın yalnızca çok kişiyle değil, uygun yöntemle hareket ettirilebileceğini düşünmektir. İnsan sayısı kadar zemin, araçlar ve koordinasyon da sonucu etkiler. [10]

Halat, kızak, kaldıraç ya da eğimli yol gibi çözümler farklı tarihsel bağlamlarda düşünülebilir. Ancak bir yöntemin işe yarayabilmesi, Göbekli Tepe'de kesin kullanıldığını kanıtlamaz. Özellikle organik malzemeler iyi korunmadığında doğrudan veri sınırlı kalabilir. Olası yöntemler ile gösterilmiş yöntemler ayrı anlatılmalıdır. [10]

Bu yüzden taşların tekerlekle taşındığını söylemek için yalnızca bugünkü kolay çözümü seçmek yetmez. Göbekli Tepe'nin erken tarihi, bilinen tekerlekli taşıt kullanımından çok daha öncedir. Ağır yüklerin tekerlek olmadan hareket ettirilmesi mümkündür; hangi çözümün kullanıldığı ise ayrıca araştırılmalıdır. [1][10]

Deney yapmanın sınırları

Deneysel arkeoloji, geçmiş tekniklere ilişkin soruları kontrollü denemelerle araştırır. Bir taş kopyasını belirli araçlarla işlemek, gereken emek ve oluşan izler hakkında bilgi verebilir. Deney, elbette geçmişin kendisi değildir. Ama bazı yöntemlerin işe yarayıp yaramadığını sınamaya yardım eder. [10]

Bir deneyde daha küçük bir taşı hareket ettirebildiğini düşün. Bu, büyük taş için aynı yöntemin sorunsuz çalışacağını göstermez. Boyut artınca yük, dayanıklılık ve güvenlik koşulları da değişir. Küçük model, bir ilkenin anlaşılmasını sağlar; gerçek ölçekteki bütün süreci doğrudan yeniden kuramaz. [10]

Güvenli bir masa modeli için ağır taş kullanman gerekmez. Hafif bir silgiyi düz karton ve daha pürüzlü bir yüzey üzerinde hareket ettirmeyi karşılaştırabilirsin. Buradaki amaç sürtünmenin etkisini düşünmektir. Bu deneme, eski taşıma yöntemini kanıtlamaz; yalnızca neden zeminin araştırılması gerektiğini anlaşılır kılar.

Bir sonucu kaydederken aynı anda çok şey değiştirme. Yüzey, yük ve eğim birlikte değişirse hangi etkenin fark yarattığını anlamak zorlaşır. Bu, arkeolojik deneyler için de temel bir ilkedir. Kontrollü karşılaştırma, ilginç bir gösteriyi daha açıklayıcı bir araştırmaya dönüştürür. [10]

Emeği saymak, toplumu anlamak

Taşı biçimlendirmek, taşımak ve dikmek ayrı iş aşamalarıdır. Bunların bir kısmı az sayıda becerikli kişinin uzun çalışmasını, bir kısmı daha çok kişinin kısa süreli işbirliğini gerektirebilir. Göbekli Tepe için kesin bir toplam işçi sayısı vermek, kullanılan yöntemler bilinmeden yanıltıcı olur. [3][4]

Örnek bir hesapta on kişinin bir işi beş günde yaptığı varsayılsın. Elli kişi-günlük emek elde edilir. Bu bir öğretim modelidir, kazı verisi değildir. Gerçekte herkes aynı hızda çalışmayabilir; hazırlık, yiyecek sağlama ve dinlenme de gerekir. Basit çarpma, bütün toplumsal düzeni açıklamaz.

Yine de mimari, ortak hedefler için önemli emek ayrıldığını gösterir. Bu emeğin anlamını araştırırken teknik beceri ile sosyal örgütlenmeyi birlikte düşünmeliyiz. Büyük taşlar yalnızca güçlü kolların değil, planlama ve bilgi paylaşımının da izleri olabilir. Fakat emir veren tek bir yönetici bulunduğu sonucu zorunlu değildir. [3][6]

Bölümün sonunda büyük taşın sırrını olağanüstü güçlere değil, araştırılabilir sorunlara ayırdın: malzeme, araç, hareket, dikme ve işbirliği. İnsan emeğinin etkileyici olması için yöntemin bütün ayrıntılarını bilmemiz gerekmez. Bilmediğimiz ayrıntılar, geçmiş insanlarının becerisini küçültmek yerine yeni deney soruları açar.

Burası nasıl bir yerdi?

Burası nasıl bir yerdi?

Tapınak sözcüğünün ağırlığı

Göbekli Tepe sık sık dünyanın en eski tapınağı diye tanıtılır. Bu ifade dikkat çekicidir, fakat iki ayrı soruyu birleştirir: Yapıların işlevi neydi ve en eski karşılaştırması nasıl yapılıyor? Anıtsal ve simgesel özellikler törensel kullanım yorumunu destekler. Yine de bütün alanın tek bir işlevle açıklanması tartışmalıdır. [1][6]

Ritüel, belirli bir anlam ve düzen içinde tekrarlanan eylemler için kullanılan bir kavramdır. Arkeologlar ritüeli doğrudan bir video kaydından izlemez. Mekânın düzeni, nesnelerin seçimi ve tekrarlanan uygulama izleri üzerinden yorum geliştirir. Bu yorumun güçlü olması için farklı verilerin birbirini desteklemesi gerekir. [6][10]

Tapınak dediğinde bugünkü ibadet yapılarından birini aklına getirmen kolaydır. Ancak erken Neolitik bir mekânın kullanım kuralları modern örneklerle aynı olmak zorunda değildir. İnsanların günlük, toplumsal ve törensel işleri birbirinden bugünkü gibi ayırıp ayırmadığını bilemeyiz. Sözcüğün tanıdıklığı geçmişi fazla tanıdık gösterebilir. [6]

Bu yüzden törensel etkinliklere ilişkin kanıtlar var demek ile yalnızca din için kullanıldı demek arasında fark bulunur. İlk ifade bir kullanım türünü destekler; ikincisi diğer bütün kullanımları dışlar. Arkeolojide dışlama daha çok kanıt ister. Büyük ve özenli

bir mekân, birden fazla işlev taşıyabilir. [6]

Günlük işler ile özel işler

Bir mekânda yiyecek işleme araçlarının bulunması, gündelik etkinlik sorularını gündeme getirir. Fakat araçların hangi evreye ait olduğu ve nerede kullanıldığı önemlidir. Dolgu içinde bulunan bir araç, mutlaka aynı noktada kullanılmış değildir. İşlevi araştırırken bağlam dersini yeniden uygulaman gerekir. [5][10]

Aynı alanın bazı bölümleri farklı etkinliklere ayrılmış olabilir. Zaman içinde kullanımlar da değişebilir. Bir yapı önce başka, sonra başka amaçla kullanılmışsa, kazıdaki kalıntılar bu evreleri iç içe gösterebilir. Bu nedenle Göbekli Tepe'yi tek bir anda çekilmiş tek işlevli bir görüntüye sıkıştırmak doğru olmaz. [2][6]

Günlük ve özel arasındaki sınır her toplumda aynı değildir. Birlikte yemek hazırlama, paylaşma ve belirli anlatıları aktarma, aynı toplantının parçaları olabilir. Bu genel olasılık, Göbekli Tepe'de tam olarak ne yaşandığını kanıtlamaz. Ama araştırmacının baştan çok dar bir işlev kutusu kurmasını önler. [4][6]

Çözümlü bir karşılaştırma yap: Büyük bir salon hem toplantı hem yemek için kullanılabilir. Salonda tabak bulunması toplantıyı, oturma düzeni bulunması yemeği dışlamaz. Bu modern örnek geçmişe doğrudan taşınmaz; yalnızca çok işlevli mekân fikrini gösterir. Göbekli Tepe için karar yine kendi buluntularına dayanmalıdır.

Birlikte yemek düşüncesi

Göbekli Tepe'deki hayvan kalıntıları, büyük taş kaplar ve yiyecek işleme verileri, toplu tüketim ve şölen önerileriyle tartışılmıştır. Şölen, sıradan bir öğünden farklı toplumsal anlam taşıyan ortak yeme etkinliği olarak kullanılabilir. Fakat her yemek kalıntısı bir şölenin kanıtı değildir. [4][5]

Şölen yorumu için miktar, mekân, tür seçimi ve tekrar gibi özellikler değerlendirilir. Yine de birikimin süresi bilinmiyorsa, çok sayıda kemik tek seferlik dev bir toplantıyı göstermeyebilir. Uzun yılların küçük tüketimleri de büyük bir yığın oluşturabilir. Miktarın yanında zaman ölçeği de önemlidir. [4][10]

Bazı araştırmalarda fermente içecek olasılığı tartışılmıştır. Ancak olasılık ile kesin ürün tanımı aynı değildir. Kapların biçimi, kimyasal kalıntılar ve işleme araçları birlikte ele alınır; sonuçların sınırları belirtilir. Bütün topluluğun belirli bir içeceği tükettiğini kesin bir sahne gibi anlatmak doğru olmaz. [4][5]

Ortak yemek, işbirliğini kolaylaştırmış ya da ilişkileri görünür kılmış olabilir. Bu öneri büyük yapıların inşasıyla ilişkilendirilir. Ama yemeğin işten önce mi sonra mı olduğu, kimin katıldığı ve paylaşımın nasıl yapıldığı için veri sınırlıdır. Güçlü bir genel ilişki, ayrıntılı bir program çizelgesi vermez. [4]

Alan neden değişti?

Göbekli Tepe'deki yapıların dolması ve kullanım dışı kalması, araştırmanın önemli sorularındandır. Bazı erken anlatılarda bilinçli doldurma özellikle vurgulanmıştır. Daha ayrıntılı çalışmalar, farklı dolgu oluşumlarının ve doğal ya da insan kaynaklı süreçlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini gösterir.[2][3][10]

Bir yapının içi toprakla doluysa nedenini yalnızca görüntüden seçemezsin. İnsanlar malzeme taşımış, çevreden toprak akmış, duvarlar çökmüş ya da farklı olaylar üst üste gelmiş olabilir. Dolgunun yapısı, içindeki nesneler ve çevreyle ilişkisi incelenir. Son durum, tek bir dramatik kapanış olayı olmak zorunda değildir. [10]

Bu belirsizlik bazen hayal kırıklığı yaratabilir. Bütün taşların neden dikildiğini ve neden bırakıldığını bilmek istersin. Fakat araştırmanın görevi yalnızca tatmin edici bir son üretmek değildir. Hangi açıklamanın neyi karşıladığını göstermektir. Birden fazla sürecin birleşmesi, tek bir büyük sırdan daha gerçekçi olabilir.

Bölümün sonunda tapınak sözcüğünü yasaklamadın; daha dikkatli kullanmayı öğrendin. Törensel anlam, günlük emek, ortak tüketim ve zaman içindeki değişim birlikte araştırılır. Göbekli Tepe'nin etkileyiciliği azalmaz. Tam tersine, tek bir etiketin içine sığmayan insan etkinlikleri için daha geniş bir merak alanı açılır.

Göbekli Tepe yalnız değil

Göbekli Tepe yalnız değil

Tek alan yerine bir araştırma ağı

Göbekli Tepe'yi tek başına duran bir mucize gibi anlatmak kolaydır. Fakat erken Neolitik yaşam, yalnızca bu alanda araştırılmaz. Türkiye'deki Taş Tepeler çalışmaları, birden fazla arkeolojik alanı birlikte ele alan bir çerçeve sunar. Amaç benzerlikleri görmek kadar, yerler arasındaki farkları da anlamaktır. [2][7]

Taş Tepeler, tek bir höyüğün ya da tek bir yapının adı değildir. Bir araştırma bağlamında, erken Neolitik alanların ilişkili sorularla incelenmesini ifade eder. Bu çerçeve, büyük mimariyi günlük etkinlikler, çevre ve topluluklar arası bağlantılarla birlikte düşünmeye yardım eder. [2][7]

Bir alandaki buluntu, başka bir alandaki soruyu değiştirebilir. Benzer bir taş biçimi farklı bir mekânda bulunursa, önceki işlev yorumu yeniden sınanır. Aynı zamanda farklılıklar da önemlidir. İki yerde T biçimli taş olması, yapıların aynı kişilerce, aynı tarihte ve aynı amaçla kurulduğunu tek başına göstermez. [7][10]

Bu kitapta yerel yol tarifleri yerine Türkiye düzeyindeki bağlamı kullanıyoruz. Göbekli Tepe ve Karahan Tepe ise şehir değil, araştırdığımız arkeolojik alanların adlarıdır. Coğrafi düşüncenin amacı adres ezberlemek değil; insanların çevre, kaynaklar ve başka topluluklarla kurduğu ilişkileri anlamaktır.

Karahan Tepe ne ekliyor?

Karahan Tepe, Türkiye'de erken Neolitik mimari ve insan tasvirleri açısından önemli veriler sunan bir alandır. Burada T biçimli dikilitaşların yanı sıra ana kayaya oyulmuş mekânlar da araştırılmıştır. Böyle buluntular, erken toplulukların taşla kurduğu ilişkinin tek bir yapı türüne sığmadığını gösterir. [7]

Araştırılan kaya oyma mekânlardan birinde, kayadan bırakılmış dikmeler ve insan başı biçimli bir tasvir dikkat çeker. Bunlar belirli bir mimari bağlam içinde değerlendirilir. Yalnızca etkileyici bir fotoğrafı görmek yetmez; tasvirin mekân içindeki konumu ve diğer öğelerle ilişkisi de araştırma sorusudur. [7]

Karahan Tepe'deki insan tasvirleri, Göbekli Tepe'nin insanbiçimli dikilitaşlarıyla karşılaştırılabilir. Fakat karşılaştırma, ikisini aynı şeye çevirmek değildir. Birinde ayrıntılı baş, diğerinde sade T biçimi öne çıkabilir. Farklı tasvir yolları, ortak bir konunun farklı biçimlerde ele alınmış olabileceğini düşündürür. [3][7]

Bu buluntuların anlamları tam olarak çözülmüş değildir. İnsan başı gördüğünde kim olduğunu, hangi anlatıya ait olduğunu ya da hangi etkinlikte rol aldığını otomatik olarak bilemezsin. Karahan Tepe yeni sorular getirir; bütün eski soruları bir anda cevaplayan bir anahtar sunmaz. Yeni veri bazen belirsizliği

azaltır, bazen çeşitlendirir. [7]

Karşılaştırma nasıl yapılır?

İki alanı karşılaştırırken aynı tür özellikleri yan yana koymak gerekir. Yapı planı yapı planıyla, kullanım yüzeyi kullanım yüzeyiyle, tarihleme benzer tarihleme yöntemiyle değerlendirilir. Biri ayrıntılı kazılmış, diğeri az incelenmişse görünen farkların bir kısmı araştırma miktarından kaynaklanabilir. [10]

Diyelim ki bir alanda yirmi, diğerinde beş hayvan kabartması kaydedilmiş olsun. İlk alanın dört kat zengin bir düşünce dünyası vardı diyemezsin. Kazılan alan, korunma ve yayımlanma durumu farklı olabilir. Ham sayıları anlamlı karşılaştırmaya çevirmek için, hangi verinin ne kadar örneklendiğini bilmek gerekir. [10]

Tarihler de dikkat ister. İki alanın genel kullanım aralıkları kesişse bile belirli yapılar aynı anda kullanılmamış olabilir. Ortak bir biçimin yayılması, kuşaklar boyunca gerçekleşebilir. Aynı dönem etiketi, tam eşzamanlılık anlamına gelmez. Burada zaman çizgisi dersini bölgesel karşılaştırmaya uyguluyorsun. [7][10]

Benzerlikleri açıklamak için farklı seçenekler vardır: ortak gelenek, insan hareketi, bilgi alışverişi ya da benzer ihtiyaçlara benzer çözümler. Tek bir benzer şekil, bunlardan hangisinin geçerli olduğunu belirlemez. Malzeme kaynakları, üretim teknikleri ve tarihler gibi başka veriler seçenekleri daraltabilir. [10]

Mezopotamya'yı bir ağ olarak görmek

Mezopotamya, Dicle ve Fırat nehirleriyle ilişkili geniş bir tarihsel coğrafya için kullanılan addır. Bugünkü ülke sınırları bu eski bağlantıları bütünüyle açıklamaz. Türkiye'nin erken Neolitik alanları, daha geniş Güneybatı Asya araştırmaları içinde değerlendirilir. Coğrafya burada bir kapalı kutu değil, ilişkiler alanıdır. [8][13]

Nehirler ve farklı çevreler, suya, bitkilere ve hayvanlara erişimi etkileyebilir. Ancak bir alanı yalnızca haritadaki nehre yakınlığıyla açıklamak yeterli değildir. Yerel çevrenin zaman içindeki değişimi ve insanların hareketleri araştırılmalıdır. Harita olası bağlantıları gösterir; bağlantının gerçekleştiğini tek başına kanıtlamaz. [10][13]

Karahan Tepe üzerine yeni sonuçlar yayımlandıkça karşılaştırmalar gelişebilir. Bu yüzden güncel bir haber ile ayrıntılı araştırma makalesi arasında fark olduğunu hatırla. Haber yeni buluntuyu hızla duyurabilir; makale ise yöntem, bağlam ve sınırlılıkları daha ayrıntılı sunar. İkisini birlikte, ama aynı ağırlıkta olmadan okuyabilirsin.

Bölümün sonunda tek bir ünlü alanın çevresinde daha geniş bir bilgi ağı gördün. Taş Tepeler bu ağı araştırmak için önemli bir çerçeve, Karahan Tepe ise güçlü bir karşılaştırma alanıdır. Göbekli Tepe'nin değeri yalnızlığıyla ölçülmez. Başka alanlarla konuşmaya başladığında, erken insan yaşamı hakkında daha iyi sorular üretir.

İnsanlar arasındaki görünmez yollar

İnsanlar arasındaki görünmez yollar

Taşın geldiği yeri sormak

Bir taş aletin biçimi nasıl yapıldığını araştırmaya yardım eder; hammaddesi ise başka bir soru açar: Malzeme nereden geldi? Çakmaktaşı ve obsidiyen gibi taşlar farklı jeolojik kaynaklardan sağlanabilir. Kaynak araştırması, insanların hareketi ve malzeme dolaşımı hakkında ipuçları verir. Fakat her taş yolculuğunun biçimi aynı değildir. [10]

Obsidiyen, volkanik kökenli doğal camdır. Uygun biçimde kırıldığında keskin kenarlar oluşturabilir. Kimyasal özellikleri, bazı durumlarda kaynakları ayırt etmeye yardım eder. Böylece bir buluntunun bulunduğu yer ile hammaddesinin oluştuğu yer karşılaştırılabilir. Bu yöntem, eski bağlantıları araştırmanın araçlarından biridir. [10]

Kaynağı uzakta olan bir malzeme bulunduğunda, onu kullanan kişinin kaynağa kadar gittiği hemen söylenemez. Malzeme birden çok topluluk arasında aktarılmış olabilir. Bir kişi getirmiş, bir grup taşımış ya da farklı aşamalarda el değiştirmiş olabilir. Nesnenin yolu ile tek bir insanın yolu aynı şey değildir. [10]

Bu bölümde obsidiyen, kaynak analizinin genel bir örneği olarak kullanılıyor; her anlattığımız ayrıntıyı Göbekli Tepe'de bulunmuş

özel bir nesneye bağlamıyoruz. Böyle bir ayrım önemli: Bir yöntem arkeolojide kullanılabilir, ama belirli bir alan için uygulanmış sonuçlar ayrıca gösterilmelidir. [10]

Alışveriş para gerektirir mi?

İnsanlar arasında malzeme aktarımı için modern para ya da pazar düzeni olmak zorunda değildir. Hediye, karşılıklı paylaşım, ziyaret ve başka ilişkiler dolaşıma katkı sağlayabilir. Ancak arkeolojik bir nesne, aktarımın hangi sosyal kuralla yapıldığını tek başına söylemez. Dolaşım ile ticaret sözcüklerini eşitlemek bu yüzden sakıncalıdır. [10]

Bir grubun başka bir gruba taş vermesi, ekonomik olduğu kadar toplumsal bir ilişki de olabilir. Malzeme ile birlikte bilgi, teknik ve anlatılar da hareket etmiş olabilir. Fakat görünmeyen bütün bu öğeleri taş buluntudan kesin biçimde çıkaramayız. Nesneler bağlantı sorusunu açar; ilişkinin bütün içeriğini kaydetmez. [10]

Çözümlü örneğinde bir aletin hammaddesi uzak bir kaynağa eşleşsin. Güçlü sonuç, malzemenin yer değiştirdiğidir. Daha zayıf sonuç, iki topluluğun doğrudan karşılaşmış olabileceğidir. Kesin olmayan sonuç ise belirli bir alışveriş töreni yapıldığıdır. Kanıt basamaklarını ayırınca iddianın boyu daha uygun hâle gelir. [10]

Göbekli Tepe ve benzer erken Neolitik alanlardaki ortak biçimler, topluluklar arası ilişkiler üzerine düşünmeye yardım eder. Yine de benzer taş tasvirleri tek bir merkezden yönetilen bütün bir sistemin kanıtı değildir. Bağlantıları araştırmak, geçmişe bugünkü ülke ya da kurum düzenlerini yerleştirmek

anlamına gelmez. [3][7][10]

Beceri nasıl paylaşılır?

Bir taş alet yapmayı öğrenmek, yalnızca bitmiş aleti görmekten fazlasını gerektirir. Vuruş açısı, malzemenin davranışı ve hata düzeltme gibi beceriler deneyimle gelişir. Üretim artıkları, çekirdekler ve yongalar bu sürecin izlerini taşır. Araştırmacılar, bir alanda üretimin hangi aşamalarının yapıldığını inceleyebilir. [10]

Bir yerde yalnızca bitmiş araçlar, başka yerde çok sayıda üretim artığı bulunması farklı etkinlikleri düşündürebilir. Fakat korunma ve kazılan alan farkı yine dikkate alınır. Ayrıca artıkların başka yerden taşınmış olması da mümkündür. Her dağılım, önce oluşum süreciyle birlikte okunmalıdır. [10]

Dikilitaş işçiliğindeki ustalık, belirli kişilerin yoğun deneyim kazanmış olabileceğini düşündürür. Ancak bunu hemen tam zamanlı bir meslek sınıfı olarak anlatamayız. Bir insan bazı dönemlerde taş işleyip başka dönemlerde yiyecek sağlama işlerine katılmış olabilir. Uzmanlık derecesi ve iş bölümü için farklı kanıtlar gerekir. [3][6]

Öğrenme yalnızca yetişkinler arasında gerçekleşmiş olmak zorunda değildir. Gençlerin beceri edinmesi, toplumların devamı açısından düşünülmesi gereken bir konudur. Ama belirli bir taşın bir çocuğun alıştırması olduğunu söylemek için özel veri gerekir. Küçük ya da kusurlu nesne, otomatik olarak çocuk işi değildir. [10]

Eşitlik ve otorite sorusu

Büyük ortak yapılar, kimlerin karar verdiği sorusunu doğurur. Bir lider, bir kurul, gelenek ya da farklı ilişkiler rol oynamış olabilir. Yapının büyüklüğü tek başına bu seçenekleri ayırt etmez. Toplumsal eşitsizlik araştırılırken konutlar, gömüler, kaynak erişimi ve farklı yaşam izleri gibi geniş veri grupları gerekir. [6][10]

Merkezde iki büyük dikilitaş bulunması, iki kişinin bütün topluluğu yönettiğini kanıtlamaz. Taşlar insanbiçimli olabilir; fakat temsil ile gerçek görev dağılımı aynı şey değildir. Bu küçük ayrım, anıtsal görsel düzeni doğrudan bir yönetim şemasına çevirmenin neden riskli olduğunu gösterir. [3][6]

Geçmiş insanlarını yalnızca güçlü yöneticiler ya da isimsiz işçiler olarak düşünmek resmi daraltır. Bilgi paylaşan, yiyecek hazırlayan, araç yapan ve mekânı onaran farklı kişiler bulunmuş olmalıdır. Bunların her birinin tam kimliğini bilmesek de araştırma sorularını yalnızca en büyük taşa bağlamamak gerekir. [5][10]

Bölümün sonunda görünmez yolları doğrudan görmedin, ama onları araştırmanın nasıl mümkün olduğunu öğrendin. Hammaddeler, üretim izleri ve ortak biçimler bağlantılara işaret edebilir. Toplumsal ilişkilerin ayrıntıları ise daha zor sorulardır. Bir nesnenin yolunu izlemek, insan dünyasına yaklaşmaktır; bütün dünyayı tek nesneye sığdırmak değil.

Bilim bir iddiayı nasıl sınar?

Bilim bir iddiayı nasıl sınar?

Açıklamadan önce soru

Bir araştırma, çoğu zaman büyük bir cevaptan değil, iyi sınırlanmış bir sorudan başlar. Göbekli Tepe'nin sırrı nedir sorusu çok geniştir. Belirli bir öğütme taşında hangi kullanım izleri var sorusu ise incelenebilir. Büyük merakı küçük araştırma adımlarına bölmek, merakı azaltmaz; ona çalışma imkânı verir. [5][10]

Hipotez, belirli verilerle sınanabilecek bir açıklama önerisidir. Bu taş bitki işlemek için kullanılmış olabilir gibi bir öneri, yüzey izleri ve kalıntılarla değerlendirilir. İyi bir hipotez yalnızca onu destekleyen şeyi değil, onu zayıflatabilecek sonucu da tarif etmeye izin verir. [10]

Bir açıklama her yeni bulguyu kendine uyacak biçimde yeniden yorumluyorsa sınanması güçleşir. Örneğin bütün hayvan şekilleri bilinmeyen bir kodun kanıtı denip hiçbir karşı örnek kabul edilmiyorsa, iddia araştırma aracı olmaktan uzaklaşır. Sınanabilirlik, açıklamanın dünyayla karşılaşabileceği bir kapı bırakmasıdır. [10]

Sen de bir iddiaya şu soruyu yöneltebilirsin: Hangi bulgu gelirse fikrini değiştirirsin? Bu, tartışmayı kazanmak için kurulmuş bir tuzak değildir. İddianın ne kadar açık olduğunu anlamaya yarar. Hiçbir olası sonuç açıklamayı değiştirmiyorsa, kanıtın gerçekten

karar vermesine izin verilmiyor olabilir.

Birden fazla kanıt hattı

Bir yapının tarihini araştırırken katman ilişkisi ve radyokarbon sonuçları birlikte kullanılabilir. Kullanımını araştırırken mimari, aletler ve yiyecek kalıntıları karşılaştırılabilir. Farklı veri türlerinin aynı açıklamayı desteklemesi güveni artırır. Ancak aynı varsayımı tekrar eden üç kaynak, üç bağımsız kanıt değildir. [9][10]

Bir haberin başka bir haberi, onun da aynı kısa duyuruyu kullandığını düşün. Üç yerde aynı cümleyi görmek, üç ayrı araştırma yapıldığı anlamına gelmez. Kaynağın izini geriye sürmek bu yüzden önemlidir. Bilginin çoğaltılması ile kanıtın çoğalması birbirinden ayrılmalıdır.

Göbekli Tepe'nin yorumlarında araştırmacılar aynı veriye farklı ağırlıklar verebilir. Örneğin simgesel ayrıntıları öne çıkaran yaklaşım ile günlük kullanımı vurgulayan yaklaşım farklı sorular sorabilir. Bilimsel anlaşmazlık, bütün görüşlerin eşit olduğu anlamına gelmez. Yöntem, veri ve açıklama gücü karşılaştırılır. [3][6]

Bir görüşün ünlü biri tarafından söylenmiş olması onu otomatik olarak doğru yapmaz. Aynı biçimde yeni olması da daha iyi olduğunu garanti etmez. İyi değerlendirme, açıklamanın hangi gözlemleri karşıladığını ve hangi sorunları açık bıraktığını inceler. Ün ve yenilik, kanıtın yerine geçmez. [10]

Örnekleme ve görünmeyen veri

Bir alanın yalnızca küçük bir bölümü kazılmışsa, bulunan nesneler bütün alanı temsil etmeyebilir. Örnekleme, hangi parçaların incelendiği ve bunların daha geniş bütüne nasıl bağlandığıyla ilgilidir. Çok sayıda buluntuya sahip olmak tek başına yeterli değildir; buluntuların nereden ve nasıl seçildiği de önemlidir. [10]

Diyelim ki yalnızca büyük yapıların içinden örnek toplandı. Bu verilerle alanın başka bölümlerindeki günlük işlerin yokluğunu ilan etmek doğru olmaz. Araştırma tasarımı, hangi etkinliklerin daha kolay görüleceğini belirleyebilir. Bir şey bulunmadığında, yeterince ve uygun yerlerde aranıp aranmadığı sorulmalıdır. [10]

Korunma da görünürlüğü etkiler. Taş uzun süre kalabilirken ahşap, lif ya da başka organik malzemeler çoğu ortamda kaybolabilir. Bu yüzden taş buluntuların çokluğu, bütün teknolojinin yalnızca taştan oluştuğunu göstermez. Arkeolojik kayıt, geçmişte var olanların tamamı değil, korunmuş ve bulunmuş kısmıdır. [10]

Çözümlü örnek: Bir alanda ahşap kap bulunmadı. Güçlü gözlem, incelenen bağlamlarda ahşap kap kalıntısı kaydedilmediğidir. Ahşap kap hiç kullanılmadı sonucu daha ileri gider. Korunma koşulları ve başka izler değerlendirilmeden bu ikinci cümle kurulamaz. Yokluk bazen kanıt olabilir; ama koşulları açıklanmalıdır. [10]

Yeni araçlar, eski sorumluluk

Fotoğraflardan üç boyutlu yüzey modeli üretme yöntemi, taşların biçimini ayrıntılı kaydetmeye yardım edebilir. Dijital modeller ölçüm ve karşılaştırma sağlar. Fakat model de çekim koşulları, çözünürlük ve işlem seçimlerinden etkilenir. Bilgisayar çıktısı, yalnızca sayısal olduğu için hatasız olmaz. [10]

Jeofizik yöntemler, uygun koşullarda toprağın altındaki bazı farklılıkları kazı açmadan araştırabilir. Bu farklılıklar olası duvar ya da yapı izlerine işaret edebilir. Ancak ekranda görülen her biçim doğrudan bir oda değildir. Jeofizik sonuçlar başka gözlemlerle değerlendirilir ve bazen kazıyla sınanır. [10]

Araştırma sonuçlarının yayımlanması, başkalarının yöntemi ve yorumu incelemesine izin verir. Hakem değerlendirmesi bu denetimin araçlarından biridir, fakat hiçbir yayın sonsuza kadar değişmez gerçek sayılmaz. Yeni veri, daha iyi yöntem ya da dikkatli yeniden okuma önceki sonucu geliştirebilir. [10]

Bu bölümün sonunda bilimsel güvenin tek bir parlak cevaptan doğmadığını gördün. Soru, yöntem, örnek, karşılaştırma ve açık kayıt birlikte çalışır. Bir açıklama değiştiğinde bütün araştırma yıkılmış olmaz. Doğru gerekçelerle değişen açıklama, geçmişe daha yakından bakabildiğimizin işareti olabilir.

Geçmişi korumak kimin işi?

Geçmişi korumak kimin işi?

Ortak miras ne demektir?

Göbekli Tepe, 2018 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır. Bu kayıt, alanın olağanüstü evrensel değerini ve korunmasının önemini tanımlar. Listeye girmek, bütün bilimsel soruların çözüldüğü anlamına gelmez. Miras değeri ile araştırma sonuçlarının kesinlik derecesi farklı konulardır. [1]

Kültürel miras, geçmişten kalan ve bugünkü toplumların anlam verdiği maddi ya da başka kültürel öğeleri kapsayan geniş bir kavramdır. Arkeolojik alanlar bu mirasın bir bölümüdür. Onları yalnızca çok eski oldukları için değil, insan geçmişi hakkında eşsiz bilgi taşıdıkları için de koruruz. [12]

Türkiye'deki bir alanın dünya mirası sayılması, ülke bağlamını ortadan kaldırmaz. Ulusal sorumluluk ile uluslararası önem birlikte düşünülebilir. Dünya Mirası Sözleşmesi, koruma ve işbirliği için bir çerçeve sunar. Ortak değer fikri, bir alanın herkesçe istenildiği gibi kullanılabileceği anlamına gelmez. [12]

Bir nesneye sahip olmak ile onun bilgisini paylaşmak da aynı şey değildir. Araştırma, sergileme ve eğitim farklı sorumluluklar gerektirir. Göbekli Tepe'nin görüntülerini görmek, alanın kendisini tüketmek yerine onu anlamaya yardım edebilir. Ancak paylaşılan görsellerin doğru bağlamla sunulması önemlidir. [10][12]

Açığa çıkarmak yeni riskler getirir

Toprak altındaki taş açığa çıkarıldığında yağmur, sıcaklık değişimi ve başka çevresel etkilere daha doğrudan maruz kalabilir. Kazı bu yüzden korumadan ayrı düşünülmez. Bir kalıntıyı görmek için açmak, onun gelecekte nasıl korunacağını da planlamayı gerektirir. Bilgi kazanmanın bedeli, yeni bir bakım sorumluluğu olabilir. [10]

Taştaki çatlaklar ve yüzey değişimleri düzenli izlenebilir. Koruyucu örtüler, suyun yönetimi ve uygun ziyaret düzeni farklı riskleri azaltmak için kullanılabilir. Her çözüm alanın koşullarına göre değerlendirilir. Büyük bir çatı yapmak tek başına bütün sorunları bitirmez; koruma, devam eden dikkatli bir çalışmadır. [1][10]

Temizlik de sandığın kadar basit değildir. Bir yüzeyi güçlü biçimde ovalamak ya da uygun olmayan madde sürmek zarar verebilir. Koruma uzmanları malzemeyi ve müdahalenin etkilerini değerlendirir. İyi niyet, doğru yöntemin yerini tutmaz. Eski bir taşı temiz görme isteği, onun özgün yüzeyini kaybetmeye yol açmamalıdır. [10]

Burada bir sonuç zinciri gör: Daha çok ziyaretçi, daha çok merak ve destek getirebilir. Ama dolaşım, baskı ve bakım ihtiyacını da artırabilir. Bu nedenle erişim ile koruma dengelenir. Alanı insanlara açmak ve alanı gelecek için saklamak birbirine düşman amaçlar değildir; birlikte planlanması gereken iki görevdir. [12]

Ziyaretçi olarak ne yapabilirsin?

Bir arkeolojik alanı ziyaret edersen belirlenmiş güzergâhta kalmalı, kalıntılara dokunmamalı ve hiçbir parçayı almamalısın. Bu kurallar, merakını engellemek için değildir. Hem güvenlik hem de alanın korunması için vardır. İyi gözlem yapmak, taşın üzerine çıkmayı ya da kabartmaya el sürmeyi gerektirmez. [10][12]

Fotoğraf çekiminde alanın kurallarını izlemek gerekir. Her yerde aynı izinler bulunmayabilir. Bir müzede de eserlerin yanındaki açıklamaları okumak, yalnızca görüntü toplamaktan daha çok bilgi sağlar. Ancak eski bir açıklama ile güncel araştırma arasında fark çıkarsa, bunu bütün müzenin yanlış olduğu sonucuna çevirmeden incelemelisin.

Evde bir görseli incelemek de değerli bir öğrenme biçimidir. Kaynağı belli bir fotoğrafta taşın biçimini, kabartmayı ve mimari ilişkiyi araştırabilirsin. Bir ziyaretin mümkün olması öğrenmenin tek yolu değildir. Önemli olan fiziksel yakınlık kadar, sorunun niteliği ve kullandığın bilginin güvenilirliğidir.

Beklenmedik bir yerde eski olabileceğini düşündüğün nesneyle karşılaşırsan onu kazıp çıkarmaya çalışma. Güvenli biçimde konum bilgisini ilgili yetişkin ve yetkili kurumlarla paylaşmak

daha uygundur. Bulduğun şeyin yaşını kendi başına belirlemeye çalışırken bağlamını bozma. Merak, bazen dokunmadan haber vermeyi gerektirir. [10]

İnsan kalıntıları ve saygı

Arkeolojide insan kalıntıları da araştırılabilir. Bu kalıntılar, geçmişte yaşamış gerçek insanlara aittir; yalnızca veri nesneleri değildir. İnceleme, izinler, etik ilkeler ve saygılı uygulamalarla yürütülmelidir. Sağlık ya da beslenme soruları önemli olsa da araştırma yararı, bütün sorumlulukları ortadan kaldırmaz. [11]

Bir iskelet görüntüsünü sırf ürpertici olduğu için paylaşmak ile onu bilimsel bağlamda açıklamak farklı tutumlardır. Geçmiş insanlarının adı bilinmiyor olabilir; bu, saygının gereksiz olduğu anlamına gelmez. Aynı dikkat, buluntuların sergilenmesinde ve eğitimde hangi ayrıntıların nasıl sunulduğunda da önemlidir. [11]

Arkeolojik araştırma, geçmişe ilişkin merakı bugünkü etik kararlarla birleştirir. Neyi kazacağız, hangi örneği alacağız, neyi yerinde bırakacağız ve bilgiyi nasıl paylaşacağız? Bunlar yalnızca teknik sorular değildir. Araştırmanın amacı ile korunacak değer arasında dikkatli seçimler gerektirir. [10][12]

Bölümün sonunda mirası yalnızca güzel taşları saklamak olarak görmüyorsun. Bağlam, yüzey, kayıt, insanlara saygı ve erişim de korunacak şeyler arasında. Senin katkın büyük bir kazı yapmak olmak zorunda değil. Doğru bilgi paylaşmak, kurallara uymak ve zarar vermeden merak etmek de geçmişin geleceğine yardım eder.

Artık soruyu sen kuruyorsun

Artık soruyu sen kuruyorsun

İlk kanıt dosyan

Şimdi kitabın başındaki taşa geri dön. Aynı T biçimini görüyorsun, fakat soruların değişti. Bu kaç yıllık yerine neye tarih verildiğini; bu ne demek yerine hangi ayrıntının hangi yorumu desteklediğini sorabilirsin. Bu değişim, daha fazla bilgi ezberlemekten farklıdır. Bilgiyi nasıl kurduğunu da fark etmeye başladın.

İlk çalışma için şu iddiayı al: Göbekli Tepe'deki büyük yapılar, insanların ortak iş yapabildiğini gösterir. Mimari ölçek, taş işçiliği ve düzenli yerleşim bu düşünceyi destekler. Ancak ortak işin tam yönetim biçimi bilinmez. Böylece iddianın güçlü çekirdeğini, gereğinden büyük eklerinden ayırabilirsin. [3][6]

Dosyana önce buluntuyu, sonra yöntemi, sonra yorumu yaz. Buluntu büyük taşlar ve mimari ilişkilerdir. Yöntem ölçüm, kazı kaydı ve üretim incelemesidir. Yorum önemli ortak emek gereksinimidir. Son satıra açık soruyu ekle: Bu emek hangi kurallarla örgütlendi? Düzenli bir dosya, açık soruyu saklamadan ilerler. [10]

Şimdi yanlış bir ekleme yapıp düzelt: Öyleyse mutlaka bir kral vardı. Büyük iş, tek bir yönetim biçimini zorunlu kılmaz. Düzeltmen, mutlaka sözcüğünü silmekten ibaret olmamalı. Alternatif açıklamaları ve onları ayırt edebilecek verileri

düşünmelisin. İyi düzeltme, yalnızca daha yumuşak değil, daha açıklayıcı olur. [6][10]

İkinci dosya: tarım iddiası

İkinci iddia şu olsun: Öğütme taşları bulunduğuna göre evcilleştirilmiş tahıl tarımı kesin vardı. Buradaki hata, işleme aracı ile bitkinin biyolojik durumunu eşitlemektir. Yabani tahıl da öğütülebilir. Bitkinin hangi özellikleri taşıdığı ve nasıl elde edildiği için başka kanıtlar gerekir. [5][8]

Daha sağlam cümle şöyle kurulabilir: Öğütme araçları, bitkisel kaynakların işlenmesine ilişkin önemli veri sunar. Belirli tahılların kullanımı ve evcilleştirme durumu, kalıntılar ve bağlamla ayrıca araştırılır. Bu ifade daha az parlak görünebilir, ama hangi sorunun hangi veriyle cevaplandığını açıkça gösterir. [5][13]

Burada iki ayrı dosyanın bağlantısını da gör. Büyük ortak işler yiyecek gerektirir; yiyecek işleme araçları bu yaşamın başka yönünü gösterir. Fakat iki veri grubunun yan yana bulunması, bütün değişimin tek nedenini vermez. Sosyal toplantı, üretim ve çevre arasında karşılıklı ilişkiler düşünmek gerekir. [4][8]

Senin görevin en heyecanlı açıklamayı hemen seçmek değil, açıklamaların hangi veriyi karşılayabildiğini karşılaştırmak. Bir iddia çok şey açıklıyor görünse de hiçbir ayrıntıyı sınayamıyorsa zayıf kalabilir. Daha dar bir iddia, ölçülebilir bir soruyu iyi cevapladığında araştırma için daha yararlı olabilir.

Bir haberi yeniden yazmak

Hayalî bir haber başlığı düşün: Taşlardaki bütün semboller çözüldü. Önce haberde kimlerin, hangi malzemeyi, hangi yöntemle incelediğini ara. Sonra sonuç ile başlığı karşılaştır. Bir figürün yeni tanımlanması, bütün sembol sisteminin çözülmesi demek değildir. Başlığın iddiası, araştırmanın sonucundan daha büyük olabilir.

İkinci hayalî başlık, Göbekli Tepe bütün tarihi yanlış çıkardı olsun. Daha dengeli bir karşılık yazabilirsin: Göbekli Tepe, erken toplulukların anıtsal yapı ve örgütlenme kapasitesine ilişkin açıklamaları geliştirdi. Bu cümle değişimi küçültmez. Bütün tarih gibi ölçüsüz bir nesne yerine, değişen konuyu açıkça adlandırır. [1][6]

Bir üçüncü başlık, Karahan Tepe Göbekli Tepe'nin kopyası bulundu diyebilir. Burada kopya sözcüğünü sınamalısın. Benzer taş biçimleri, farklı mimari ve tasvir ayrıntılarıyla birlikte değerlendirilir. Daha uygun ifade, Karahan Tepe erken Neolitik alanlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları araştırmaya yeni veriler sunuyor olabilir. [7]

Bu çalışmalar gerçek haber alıntıları değil, eleştirel okuma örnekleridir. Ama kullandığın yöntem gerçek bir habere de uygulanabilir. İddianın boyunu ölç, kaynağını bul ve kullanılan yöntemi incele. Güvenilir bir metin bazen belirsizliği açıkça söyler; güven veren bir üslup ise tek başına doğruluk kanıtı değildir.

Açık kalan soruyla ilerlemek

Kendine üç farklı araştırma sorusu yazabilirsin. Birincisi tarihle ilgili olsun; ikincisi bir nesnenin kullanımıyla; üçüncüsü topluluklar arası bağlantıyla ilgili olsun. Her sorunun yanına hangi veri türünün yardımcı olacağını ekle. Böylece merakın yalnızca konu listesi olmaktan çıkıp bir araştırma planına yaklaşır.

Örneğin bu yapı hangi evrede kullanıldı sorusu için katman ilişkileri ve uygun tarihleme örnekleri düşünülür. Bu taş hangi maddeyi işledi sorusu için kullanım izleri ve kalıntılar araştırılır. Bu hammadde nereden geldi sorusu için kaynak karşılaştırması yapılabilir. Her sorunun kendine uygun aracı vardır. [9][10]

Başlangıçta bütün cevapları istemen anlaşılırdı. Şimdi iyi bir sorunun bazen bir cevap kadar değerli olduğunu görebilirsin. Bilmiyorum demek, araştırmayı kapatan bir kapı olmak zorunda değil. Neyi bilmediğini ve hangi kanıtın yardım edeceğini söyleyebiliyorsan, o kapının önünde çalışmaya başlamışsın demektir.

Göbekli Tepe'nin en güçlü dersi, tek bir gizli mesajın çözülmesi değil, insan geçmişinin kanıtla yeniden düşünülmesidir. Büyük taşlar hâlâ etkileyici; fakat artık merakını yalnızca büyüklükleri yönetmiyor. Nasıl biliyoruz sorusu da yanında yürüyor. Son bölümde bu yolun kaynaklarını açacak, gerektiğinde kendi kontrolünü yapabileceksin.

Kaynak kaydı ve kendi araştırma yolun

Kaynak kaydı ve kendi araştırma yolun

Alanı ve taşları izlemek

[1] UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Göbekli Tepe alan kaydı, liste numarası 1572. Adres: https://whc.unesco.org/en/list/1572/ . Alanın genel tarih aralığı, mimari önemi, Dünya Mirası Listesi'ne 2018'de alınması ve koruma çerçevesi için kullanıldı. Bu kurumsal kayıt, bütün ayrıntılı kazı tartışmalarının yerine geçmez.

[2] Alman Arkeoloji Enstitüsü, Göbekli Tepe araştırma ekibinin Tepe Günlükleri adlı çevrim içi yayın dizisi. Adres: https://www.dainst.blog/the-tepe-telegrams/ . Kazı süreçleri, yeni araştırma soruları ve değişen yorumlar için başvuru noktasıdır. Bir yazıyı kullanırken kendi tarihini ve yazarını ayrıca kontrol etmelisin.

[3] Klaus Schmidt, 2010, Göbekli Tepe'nin Taş Devri kutsal alanları üzerine makale; heykeller ve yüksek kabartmalara odaklanan kazı sonuçları. Documenta Praehistorica, 37, sayfa 239–256. DOI: 10.4312/dp.37.21. Dikilitaşlar, tasvirler ve mimari için kullanıldı; işlev yorumları tarihsel araştırma bağlamıyla okunmalıdır.

[4] Oliver Dietrich ve çalışma arkadaşları, 2012, erken Neolitik topluluklarda kült ve şölenin rolünü Göbekli Tepe üzerinden inceleyen makale. Antiquity, 86, sayfa 674–695. Ortak tüketim ve törensel etkinlik önerileri için kullanıldı. Bir önerinin dayandığı veriyi, önerinin kendisinden ayırarak okumak burada özellikle önemlidir.

Yiyecek, işlev ve karşılaştırma

[5] Laura Dietrich ve çalışma arkadaşları, 2019, erken Neolitik Göbekli Tepe'de tahıl işleme üzerine araştırma. PLOS ONE, 14(5), e0215214. DOI: 10.1371/journal.pone.0215214. Öğütme araçları, kullanım incelemeleri ve bitkisel kaynakların işlenmesi için kullanıldı. Araç verisi, tek başına belirli bir tarifi ya da evcilleştirme durumunu göstermez.

[6] E. B. Banning, 2011, Göbekli Tepe ve Yakın Doğu'nun Çanak Çömleksiz Neolitiğinde tapınakların tanımlanması üzerine tartışma. Current Anthropology, 52(5), sayfa 619–660. DOI: 10.1086/661207. Yapı işlevleri ve günlük yaşamla törensel kullanımın ilişkisi için kullanıldı; farklı açıklamaları sınamanın iyi bir örneğidir.

[7] Necmi Karul, 2021, Çanak Çömleksiz Neolitik Karahan Tepe'de gömülü yapılar üzerine araştırma. Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 82, sayfa 21–31. Karahan Tepe'nin mimarisi ve kaya oyma mekânları için kullanıldı. Taş Tepeler çerçevesindeki karşılaştırmalarda, yeni sonuçların bu erken yayını geliştirebileceğini hatırla.

[8] Melinda A. Zeder, 2011, Yakın Doğu'da tarımın kökenleri üzerine değerlendirme. Current Anthropology, 52, ek sayı 4, sayfa S221–S235. Tarım, yetiştirme, evcilleştirme ve farklı değişim hızlarını ayırmak için kullanıldı. Bu geniş değerlendirme, tek bir alanın bütün tarım sürecini temsil etmediğini anlamaya yardım eder.

Zaman, yöntem ve sorumluluk

[9] Paula J. Reimer ve çalışma arkadaşları, 2020, IntCal20 Kuzey Yarımküre radyokarbon yaş kalibrasyon eğrisi. Radiocarbon, 62(4), sayfa 725–757. DOI: 10.1017/RDC.2020.41. Kalibrasyon ve tarih aralıklarının nasıl anlaşılacağı için kullanıldı. Bu teknik çalışma, Göbekli Tepe'nin her yapısına ayrı ayrı tarih veren bir kazı raporu değildir.

[10] Colin Renfrew ve Paul Bahn, Arkeoloji: Kuramlar, Yöntemler ve Uygulama, Thames & Hudson, farklı baskıları bulunan yöntem kitabı. Kazı, bağlam, stratigrafi, kaynak analizi, örnekleme ve deneysel arkeoloji için genel başvuru olarak kullanıldı. Bir yöntem açıklamasını, belirli bir alanda elde edilmiş sonuçla karıştırmamalısın.

[11] Clark Spencer Larsen, 2015, Biyoarkeoloji: İnsan İskeletlerinden Davranışı Yorumlamak, ikinci baskı, Cambridge University Press. İnsan kalıntılarından sağlık ve yaşam etkinliklerini araştırmanın imkânları ve sınırları için kullanıldı. Genel yöntem bilgisi sunar; burada anlatılan her sağlık örneği Göbekli Tepe'ye ait özel bir bulgu değildir.

[12] UNESCO, 1972, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme. Adres: https://whc.unesco.org/en/conventiontext/ . Mirası koruma, ulusal sorumluluk ve uluslararası işbirliği çerçevesi için kullanıldı. Sözleşme, ziyaret sırasında her alanda geçerli ayrıntılı uygulama kurallarının yerine geçmez.

Kaynağı kullanarak ilerlemek

[13] Eleni Asouti ve Dorian Q. Fuller, 2013, Güneybatı Asya'da tarımın ortaya çıkışına bağlamsal yaklaşım üzerine değerlendirme. Current Anthropology, 54(3), sayfa 299–345. Bitki kullanımı, çevre ve toplumsal süreçleri birlikte düşünmek için kullanıldı. Tarımı tek bir olaydan çok, farklı bağlamlarda gelişen bir süreç olarak ele alır.

Bu kayıtta makalelerin konu karşılıkları Türkçe verilmiştir. Yazar, yıl, dergi, sayfa ve varsa DOI bilgisi, yayını bulmana yardım eder. DOI, bir yayına yönlendiren kalıcı tanımlayıcıdır. Arama yaparken yalnızca Türkçe konu adını değil, yazar ve yıl bilgisini de kullanabilirsin. Böylece benzer başlıklı metinleri karıştırmazsın.

Kaynakları okuma sırası soruna göre değişebilir. Genel alan bilgisi için [1], taşlar için [3], yiyecek işleme için [5], işlev tartışması için [6] iyi başlangıçlardır. Karahan Tepe'yi araştırıyorsan [7] ile başla. Sonra ilgili yayının kaynakçasına bak. Bu, tek bir sayfadan daha geniş bir araştırma ağına geçmenin yoludur.

Son kontrolünü şu üç soruyla yap: İddia kaynağın sonucunu doğru aktarıyor mu? Kaynak, sorulan konu için uygun mu? Daha

yeni bir çalışma yorumu değiştirmiş olabilir mi? Her şeyi bir anda okuman gerekmez. Merak ettiğin bir soruyu seçip izini dikkatle sürmen yeterli. Taşların bıraktığı geçmiş ile senin soruların, böyle bir çalışma içinde buluşur.

❤ ile 🇳🇴'de Plyx tarafından yapıldı

Dijital ve sesli baskınız için tarayın